

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

Кафедра конституційного і міжнародного права факультету № 4

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

з навчальної дисципліни

**«Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини і
основоположних свобод»**

**обов'язкових компонент освітньо-професійної програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти**

081 Право (поліцейські)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 4
Протокол від 16.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 ХНУВС (протокол від 10.08.2023 № 15).

Розробник: завідувач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 ХНУВС, к.ю.н., доцент Гудзь Т. І.

Рецензенти:

1. Завідувач кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, д.ю.н., професор Сироїд Т. Л.
2. Завідувач кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, к.і.н., доцент Логвиненко І. А.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Контрольні роботи	Самостійна робота	
	3 семестр						
Тема № 1. Загальна характеристика Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.	7	2	-	-	-	5	Тематична контрольна робота
Тема № 2. Порядок формування, структура та юрисдикція Європейського суду з прав людини.	6	-	2	-	-	4	
Тема № 3. Процедура розгляду справ Європейським судом з прав людини.	5	-	-	2	-	3	
Тема № 4. Особливості тлумачення норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.	8	2	2	-	-	4	
Тема № 5. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини.	8	2	2	-	-	4	
Тема № 6. Застосування положень статті 2 «Право на життя» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.	8	2	-	2	-	4	
Тема № 7. Застосування положень статті 3 «Заборона катування» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.	9	2	-	4	-	3	
Тема № 8. Застосування положень статті 5 «Право на свободу та особисту недоторканість» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.	8	-	2	2	-	4	
Тема № 9. Основні концепції, що визначають зміст статті 6 «Право на справедливий суд» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.	7	-	-	2	-	5	

Тема № 10. Особливості статті 8 «Право на повагу до приватного і сімейного життя» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.	8	-	2	2	-	4	
Тема № 11. Особливості застосування статті 11 «Свобода зібрань та об'єднання» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.	7	-	-	2	-	5	
Тема № 12. Захист прав вразливих категорій осіб: практика ЄСПЛ.	9	-	-	4	-	5	
Всього за семестр	90	10	10	20	-	50	Екзамен

2. Методичні вказівки до семінарських та практичних занять

Тема № 2. Порядок формування, структура та юрисдикція Європейського суду з прав людини

Семінарське заняття: Порядок формування, структура та юрисдикція Європейського суду з прав людини

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення про діяльність європейських інституцій щодо формування ЄСПЛ, а також структури та юрисдикції Суду.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання

1. Порядок формування ЄСПЛ.
2. Структура та компетенція ЄСПЛ та його структурних елементів.
3. Статус судді ЄСПЛ.
4. Регламент Суду. Реформування діяльності ЄСПЛ.

Методичні вказівки

Розкриваючи перше питання, слухачі повинні продемонструвати розуміння функціонування інституційного механізму контролю за виконанням норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція). Розгляд цього питання варто почати з розкриття історичних передумов ухвалення Конвенції та, відповідно Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Європейський суд, Суд) та Європейської комісії з прав людини.

Крім того, доцільно зупинитися на чотирьох умовно визначених періодах становлення контрольного механізму – з моменту набрання чинності Конвенцією у 1953 р. Слід зупинитися на перших справах, які були розглянуті Комісією та Судом, особа проти держави та держава проти держави.

Відповідь на друге питання має складатись із загальної характеристики структури Суду. Варто зазначити загальну кількість суддів, особливості їх

участі у розгляді справ у випадках, якщо однією зі сторін є держава, яку він представляє. Тут необхідно назвати структурні елементи Суду та їх компетенцію, а також змістовно охарактеризувати склад комітету, палати та Великої палати, компетенцію та роль Секретаріату тощо.

При відповіді на третє питання необхідно охарактеризувати процедуру, етапи відбору, виборів осіб на посади суддів ЄСПЛ. Посилаючись безпосередньо на норми Конвенції та тлумачення їх Судом, слід розкрити умови виконання своїх обов'язків суддями, а також підстави та порядок припинення повноважень та звільнення із займаних посад у ЄСПЛ. У межах розгляду цього питання не варто оминати увагою й певні привілеї, якими користуються судді ЄСПЛ, а також імунітети, якими наділила їх Конвенція.

Відповідаючи на четверте питання, слід, спираючись на першоджерела, охарактеризувати сутність Протоколів до Конвенції, якими змінювався зміст одних норм, скасовувалися другі та з'являлися треті. Доцільно прослідкувати етапи реформування Конвенції та зазначити, що цей міжнародний договір є не догматичним, а досить гнучким та чутливим до змін у європейському та світовому співтоваристві.

Питання цільових виступів

1. Вимоги до кандидата у судді ЄСПЛ.
2. Суддівські склади ЄСПЛ при розгляді справ.
3. Формування складу Великої палати ЄСПЛ.
4. Суддя *ad hoc* при розгляді справ у ЄСПЛ.

Теми рефератів

1. Принцип субсидіарності у діяльності ЄСПЛ.
2. Порядок діяльності комітетів, палат і Великої палати Європейського суду з прав людини.
3. Роль Комітету міністрів у діяльності ЄСПЛ.
4. Функції та роль Секретаріату ЄСПЛ.

Література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Регламент Європейського суду з прав людини: прийнятий РЄ 04.11.1998 (в ред. від 19 вересня 2016 р.).
4. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII (із змін.).
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV (із змін.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

7. Питання добору кандидатур для обрання на посаду судді Європейського суду з прав людини від України: Указ Президента України від 14 вересня 2007 р. № 869/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/869/2007>.

8. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784.

9. Аракелян М. Р. Міжнародно-правовий захист прав людини: навч.-метод. посібн. Київ, Вид-во Фенікс, 2019. 194 с.

10. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.

11. Манукян В. І. Страсбурзьке право. Європейський суд з прав людини. Право, практика, коментар. Харків: Право, 2019. 600 с.

12. Мицик В. В., Буроменський М. В., Буткевич О. В. Міжнародне публічне право: підручник / під. ред. В. В. Мицика. Харків: Право. Т. 1. Основи теорії. 2019. 416 с.

13. Мицик В. В., Буроменський М. В., Гнатовський М. М. Міжнародне публічне право: підручник / під. ред. В. В. Мицика. Харків: Право. Т. 2. Основні галузі. 2018. 624 с.

14. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

15. Петков С. В., Іванов І. В., Делія Ю. В. Забезпечення прав людини правоохоронними органами. Київ: КНТ, 2019. 241 с.

16. Посібник для підвищення кваліфікації працівників органів та підрозділів Національної поліції України / Беспалова О. І., Бугайчук К. Л., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ФОП Бровін, 2019. 134 с.

17. Права людини в національному та європейському контекстах / Н. І. Петрецька, Ю. М. Бисага, Д. М. Белов та ін.; за заг. ред. Н. І. Петрецької, Ю. М. Бисаги. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 482 с.

18. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків: ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.

19. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.

20. Сердюк О. В., Щокін Ю. В., Яковюк І. В. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Харків: Вид-во Право, 2017. 374 с.

21. Сироїд Т. Л., Гавриленко О. А., Тітов Є. Б., Фоміна Л. О. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2021. 462 с.

22. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Харків: Право, 2019. 310 с.

23. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Компендіум / О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк. Харків: Право. 2019. 404 с.

24. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів: 2-ге вид. Київ, 2015. 208 с.

25. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 168 с.

Додаткова:

1. Ахтирська Н. М. Консультативний висновок ЄСПЛ як засіб формування єдності судової практики. *Судова апеляція*. 2019. № 2 (55). С. 77–83.

2. Бабенко Ю. ЄСПЛ: що це таке? Його структура та повноваження / Мітрах: сайт. 11.12.2020.

3. Бойко І. Консультативна юрисдикція Європейського суду з прав людини. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 64–72.

4. Деркач А. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 124–127.

5. Європейський суд з прав людини: як знаходити і розуміти практику суду. Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2019. 15 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/CLIP_Finding_understanding_case_law_UKR.pdf

6. Ігнатенко Т. В. Природа Конвенції про захист прав і основних свобод людини / Центр суддівських студій. Міжнародний фонд: сайт.

7. Лакарова Г. А. Правова природа міждержавних скарг в Європейському суді з прав людини. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 62. С. 66–73.

8. Методичні рекомендації: «Особливості звернення до Європейського суду з прав людини». Тернопіль: Сектор судової роботи та міжнародного співробітництва у Тернопільській області Відділу судової роботи та міжнародної правової допомоги Південно-Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Івано-Франківськ) спільно з регіональним відділенням Секретаріату Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у Південно-Західному міжрегіональному управлінні Міністерства юстиції (м. Івано-Франківськ), 2021. 24 с.

9. Солоткий С. Рішення Європейського суду з прав людини: місце і роль у правовій системі України. *Український часопис конституційного права*. 2018. № 1. С. 40–48.

10. Чепель О. Правова природа консультативного висновку Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 357–361. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/5/63.pdf>.

Тема № 3. Процедура розгляду справ Європейським судом з прав людини

Практичне заняття

Навчальна мета заняття: сформувати чітке уявлення про послідовність розгляду справ Європейським судом з прав людини.

Кількість годин – 2 год.

Місце проведення – навчальна аудиторія (згідно з розкладом занять).

Навчальні питання

1. Принципи судочинства ЄСПЛ.
2. Підстави звернення до Європейського суду з прав людини.
3. Суб'єкти звернення до ЄСПЛ.
4. Порядок та етапи розгляду справ ЄСПЛ.
5. Виконання рішень ЄСПЛ.

Письмові завдання

1. Порівняйте порядок та особливості розгляду заяв у комітетах та палатах ЄСПЛ.
2. Визначте та охарактеризуйте види рішень ЄСПЛ.
3. Проаналізуйте поняття «розумного строку» розгляду справ у суді в рішеннях Європейського суду з прав людини (справи Нуутінен проти Фінляндії, Кеніг проти Німеччини).
4. Розкрийте зміст юрисдикційних, процесуальних та змістових критеріїв прийнятності заяв ЄСПЛ.
5. Ознайомтесь із рішенням у справі Олександр Волков проти України («Oleksandr Volkov v. Ukraine») від 9 січня 2013 року, заява № 21722/11 і дайте відповіді на питання:
 - 1) Які критерії використав ЄСПЛ при визначенні прийнятності цієї заяви?
 - 2) Основні стадії розгляду ЄСПЛ цієї справи.
6. Заповніть формуляр заяви до ЄСПЛ. Особлива увага має бути приділена інформації стосовно скарг, заяв та вичерпання національних засобів правового захисту (<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/ukr&c>).

План проведення заняття

I. Порядок проведення вступу до заняття.

У вступній частині практичного заняття формулюється його мета та визначаються навчальні питання, що мають бути розглянуті; оголошуються завдання, аналіз яких забезпечує досягнення навчальної мети. Підкреслюється теоретична і практична значимість з'ясування питань, пов'язаних з визначенням послідовності розгляду справ Європейським судом з прав людини.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Практичне опанування навчального матеріалу під час заняття здійснюється шляхом обговорення слухачами під контролем викладача заздалегідь підготовлених ними відповідей на навчальні питання, перевірки й оцінювання викладачем підготовленого матеріалу. При цьому відповідь на кожне навчальне питання, а також вирішені завдання (казуси) повинні бути викладені в окремому зошиті в письмовій формі, з посиланням на відповідні норми як національного законодавства, так і практику Європейського суду з прав людини.

Практичне заняття передбачає групове та індивідуальне вирішення конкретних ситуацій, моделювання практичних ситуацій, бінарні заняття за участю практичних працівників Національної поліції. Під час розгляду навчальних питань у межах теми практичного заняття для поточного контролю рівня знань слухачів можуть використовуватись тестові завдання.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

У заключній частині заняття підводяться підсумки щодо розгляду усіх навчальних питань з теми практичного заняття, робиться висновок про особливості процедури розгляду справ Європейським судом з прав людини за заявами громадян України.

Література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Регламент Європейського суду з прав людини: прийнятий РЄ 04.11.1998 (в ред. від 19 вересня 2016 р.).
4. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 5 червня 2012 р. № 4901-VI (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4901-17#Text>
5. Аракелян М. Р. Міжнародно-правовий захист прав людини: навч.-метод. посібн. Київ, Вид-во Фенікс, 2019. 194 с.
6. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
7. Манукян В. І. Страсбурзьке право. Європейський суд з прав людини. Право, практика, коментар. Харків: Право, 2019. 600 с.
8. Мицик В. В., Буроменський М. В., Буткевич О. В. Міжнародне публічне право: підручник / під. ред. В. В. Мицика. Харків: Право. Т. 1. Основи теорії. 2019. 416 с.
9. Мицик В. В., Буроменський М. В., Гнатовський М. М. Міжнародне публічне право: підручник / під. ред. В. В. Мицика. Харків: Право. Т. 2. Основні галузі. 2018. 624 с.

10. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

11. Петков С. В., Іванов І. В., Делія Ю. В. Забезпечення прав людини правоохоронними органами. Київ: КНТ, 2019. 241 с.

12. Посібник для підвищення кваліфікації працівників органів та підрозділів Національної поліції України / Беспалова О. І., Бугайчук К. Л., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ФОП Бровін, 2019. 134 с.

13. Права людини в національному та європейському контекстах / Н. І. Петрецька, Ю. М. Бисага, Д. М. Белов та ін.; за заг. ред. Н. І. Петрецької, Ю. М. Бисаги. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 482 с.

14. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків: ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.

15. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.

16. Сердюк О. В., Щокін Ю. В., Яковюк І. В. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Харків: Вид-во Право, 2017. 374 с.

17. Сироїд Т. Л., Гавриленко О. А., Тітов Є. Б., Фоміна Л. О. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2021. 462 с.

18. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Харків: Право, 2019. 310 с.

19. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Компендіум / О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк. Харків: Право. 2019. 404 с.

20. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів: 2-ге вид. Київ, 2015. 208 с.

Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 168 с.

Додаткова:

1. Антошкіна В. Особливості тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та застосування практики Європейського суду з прав людини під час здійснення судочинства в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 2. С. 117–118.

2. Ахтирська Н. М. Консультативний висновок ЄСПЛ як засіб формування єдності судової практики. *Судова апеляція*. 2019. № 2 (55). С. 77–83.

3. Берназюк Я. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого

для особи тлумачення закону // *Судово-юридична газета*: сайт. 21.10.2020. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/182593-kategoriya-yakist-zakonu-yak-skladova-printsipu-verkhovenstva-prava-ta-garantiya-zastosuvannya-sudom-naybilsh-spriyatlivogo-dlya-osobi-tlumachennya-zakonu?fbclid=IwAR3dvDKqG_ggxGSI5BBTHuBHM0eNwAM2xJlBy4L4ZsCBryaU_RIVfI4_77I

4. Берназюк Я. О. Принцип змагальності судового процесу як складова права на справедливий судовий розгляд. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 3(87). С. 14–25.

5. Вовк Д., Бойчук С. Верховенство права і толерантність: навчальний посібник. Київ, 2018. 172 с.

6. Гуйван П. Д. Своєчасний розгляд справи як елемент права на справедливий суд. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2018. Том 29 (68). № 1. С. 36–42. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/1_2018/9.pdf

7. Карвацька С. Б. Інтерпретаційна практика Європейського суду щодо міжнародних договорів із прав людини: особливості, принципи та методи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 2. С. 214–219.

8. Льошенко О. Ю. Доступ до правосуддя як складова права на справедливий суд: кримінальний процесуальний аспект. *Правові новели*. 2020. № 10, т. 3. С. 94–100.

9. Методичні рекомендації: «Особливості звернення до Європейського суду з прав людини». Тернопіль: Сектор судової роботи та міжнародного співробітництва у Тернопільській області Відділу судової роботи та міжнародної правової допомоги Південно-Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Івано-Франківськ) спільно з регіональним відділенням Секретаріату Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у Південно-Західному міжрегіональному управлінні Міністерства юстиції (м. Івано-Франківськ), 2021. 24 с.

10. Черногоренко І. Виконання рішень Європейського суду з прав людини: місія не здійснена чи нездійсненна. *Судово-юридична газета*: сайт. 2020. URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/158858-vikonannya-rishen-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-misiya-ne-zdiysnena-chinezdiysnenna>

Тема № 4: Особливості тлумачення норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Семінарське заняття: Особливості тлумачення норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Навчальна мета заняття: систематизувати та поглибити знання щодо особливостей процедури тлумачення норм Конвенції.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання

1. Поняття та методи тлумачення норм Конвенції.

2. Принципи та правила тлумачення Конвенції.
3. Юридично-технічні правила інтерпретації прецедентів ЄСПЛ.
4. Зміст та особливості застосування норм Регламенту щодо тлумачення та перегляду справ.

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання має містити стислу, але змістовну характеристику методів тлумачення норм Конвенції 1950 р. Окремо слід зупинитись на сутності окремих методів, наприклад, продемонструвати розуміння еволюційного методу як інтерпретації положень закону у світлі сьогочасних інтелектуальних концепцій чи ідеологій; автономного тлумачення, в основу якого покладено ідею, що не обов'язково значення термінів, які зазначені в Конвенції, будуть збігатися з тими, що є в національному законодавстві держав-членів; порівняльного тлумачення тощо.

Друге питання передбачає розкриття сутності загальних і спеціальних принципів тлумачення, а також особливостей їх реалізації у державах з романо-германською та англосаксонською правовими системами. Особливу увагу варто приділити характеристиці таких загальних принципів, як добросовісність, розумність та справедливість, пропорційність та забезпечення рівноваги інтересів тощо. Також варто розкрити зміст спеціальних принципів, як інтерпретаційних принципів, які впливають із специфіки такої галузі права Ради Європи, як Європейське право прав людини.

Відповідь на третє питання має складатись із загальної характеристики правил інтерпретації норм Конвенції, які застосовуються Судом, а також національними судами. Слід розкрити зміст таких юридико-технічних правил інтерпретації, як *mutatis mutandis* та *implied powers*. Важливо пам'ятати, що ці правила мають значення для прецедентного права.

При відповіді на четверте питання необхідно охарактеризувати можливості сторін звернутися до Суду з проханням тлумачення рішення ЄСПЛ. Такі можливості передбачені Регламентом, зокрема Правилами 79 та 102. Варто розкрити процедуру звернення, її особливості, а також процедуру проведення безпосередньо тлумачення. Окрема увага має бути приділена суб'єктам звернення до Європейського суду. Також варто назвати підстави, за яких сторона може звернутися з клопотанням щодо тлумачення або перегляду остаточного рішення ЄСПЛ.

Питання цільових виступів

1. Принцип субсидіарності Суду по відношенню до національних судів.
2. Процедура подання клопотання відповідно до Правила 79 Регламенту.
3. Порівняльна характеристика застосування прецедентів у європейських державах з різними правовими системами.
4. Філологічний метод тлумачення норм Конвенції.
5. Теологічний метод тлумачення норм Конвенції.

Теми рефератів

1. Основоположний характер принципів (концепцій) інтерпретації для впровадження європейських стандартів прав людини в Україні.
2. Принцип «врахування національного права європейських країн та міжнародних стандартів».
3. Принцип *non bis in idem* та перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами.

Література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Регламент Європейського суду з прав людини: прийнятий РЄ 04.11.1998 (в ред. від 19 вересня 2016 р.).
4. Аракелян М. Р. Міжнародно-правовий захист прав людини: навч.-метод. посібн. Київ, Вид-во Фенікс, 2019. 194 с.
5. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
6. Манукян В. І. Страсбурзьке право. Європейський суд з прав людини. Право, практика, коментар. Харків: Право, 2019. 600 с.
7. Мицик В. В., Буроменський М. В., Буткевич О. В. Міжнародне публічне право: підручник / під. ред. В. В. Мицика. Харків: Право. Т. 1. Основи теорії. 2019. 416 с.
8. Мицик В. В., Буроменський М. В., Гнатовський М. М. Міжнародне публічне право: підручник / під. ред. В. В. Мицика. Харків: Право. Т. 2. Основні галузі. 2018. 624 с.
9. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.
10. Петков С. В., Іванов І. В., Делія Ю. В. Забезпечення прав людини правоохоронними органами. Київ: КНТ, 2019. 241 с.
11. Посібник для підвищення кваліфікації працівників органів та підрозділів Національної поліції України / Беспалова О. І., Бугайчук К. Л., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ФОП Бровін, 2019. 134 с.
12. Права людини в національному та європейському контекстах / Н. І. Петрецька, Ю. М. Бисага, Д. М. Белов та ін.; за заг. ред. Н. І. Петрецької, Ю. М. Бисаги. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 482 с.
13. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків: ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.

14. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.
15. Сердюк О. В., Щокін Ю. В., Яковюк І. В. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Харків: Вид-во Право, 2017. 374 с.
16. Сироїд Т. Л., Гавриленко О. А., Тітов Є. Б., Фоміна Л. О. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2021. 462 с.
17. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Харків: Право, 2019. 310 с.
18. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Компендіум / О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк. Харків: Право. 2019. 404 с.
19. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів: 2-ге вид. Київ, 2015. 208 с.
20. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 168 с.

Додаткова:

1. Антошкіна В. Особливості тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та застосування практики Європейського суду з прав людини під час здійснення судочинства в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 2. С. 117–118.
2. Берназюк Я. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону / *Судово-юридична газета*: сайт. 21.10. 2020. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/182593-kategoriya-yakist-zakonu-yak-skladova-printsipu-verkhovenstva-prava-ta-garantiya-zastosuvannya-sudom-naybilsh-spriyatlivogo-dlya-osobi-tlumachennya-zakonu?fbclid=IwAR3dvDKqG_ggxGSI5BBTHuBHM0eNwAM2xJlBy4L4ZsCBryaU_RIVfI4_77I
3. Богданевич Т. С. Тлумачення положень Європейської конвенції з прав людини в діяльності Конституційного Суду України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 54–56.
4. Завгородній В. А. Вплив практики Європейського суду з прав людини на правоінтерпретаційну діяльність в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 1 (63). С. 11–16.
5. Кагановська Т. Є., Пахомова І. А. Застосування практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. Вип. 26. С. 6–9. (Серія «Правознавство»).

6. Карвацька С. Б. Інтерпретаційна практика Європейського суду щодо міжнародних договорів із прав людини: особливості, принципи та методи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 2. С. 214–219.

7. Кретьова І. Ю. Концепція автономного тлумачення у практиці Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2017. № 4, ч. 3. С. 25–30.

8. Ляшенко Р. Д., Добровінський М. М. Тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод у світлі сучасних концепцій праворозуміння. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 361–365.

9. МакБрайд Дж. Принципи, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини / Центр суддівських студій: міжнародний фонд. URL: <http://www.judges.org.ua/seminar21-1.htm>

Тема № 5. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини

Семінарське заняття: Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини

Навчальна мета заняття: формування розуміння прецеденту як основи застосування рішень ЄСПЛ; набуття знань основ національного законодавства у сфері застосування та виконання рішень Суду.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання

1. Прецедентний характер рішень ЄСПЛ.
2. Місце рішень ЄСПЛ у правовій системі України.
3. Правове регулювання застосування та виконання рішень ЄСПЛ в Україні.
4. Практика виконання зобов'язань за Конвенцією в Україні.
5. Повноваження Уповноваженого у процесі виконання рішень ЄСПЛ.

Методичні вказівки

При відповіді на перше питання необхідно розкрити поняття прецеденту у міжнародній практиці та практиці національних судів різних правових систем європейського регіону. Аналізувати питання доцільно з точки зору історії, формування передумов виникнення прецедентного права. Варто проаналізувати аргументацію щодо бажаності (англосаксонська система) та неможливості (континентальна система) використання прецеденту як джерела права. Від цього логічно перейти до характеристики прецедентного характеру рішень ЄСПЛ та їх реалізації саме в умовах континентальної правової системи. У своїх рішеннях Суд висловлює гнучку позицію щодо застосування своїх попередніх рішень, на що варто звернути особливу увагу.

Друге питання передбачає розкриття змісту статті 9 Конституції України. Крім того, слід зазначити визнання на законодавчому рівні практики

ЄСПЛ джерелом права в Україні. Слухач має висловити свою власну аргументовану думку щодо співвідношення відсутності прецеденту як джерела права в Україні та наявності визнання практики ЄСПЛ частиною законодавства України. Слід назвати та охарактеризувати випадки, коли рішення Суду можуть не братися до уваги та навпаки, коли обов'язкове визнання рішень та практики Суду є частиною національного законодавства. Для повної відповіді доцільно назвати три рівні взаємодії правових систем у межах регіону. Варто врахувати, що в одних країнах правова традиція схиляється до застосування підходу «монізму», який відображає прагнення звести до мінімуму відмінності між національним і міжнародним правом та передбачає пряме «вживлення», інкорпорування Конвенції в національне право. В інших країнах традиція віддає перевагу «дуалізму», який чітко розмежовує національне і міжнародне право, де Конвенція функціонує як самостійний акт.

Відповідь на третє питання має складатись із переліку та характеристики тих національних та міжнародних документів та нормативно-правових актів, які визначають політику держави щодо застосування та виконання рішень ЄСПЛ, а також її реалізацію. При цьому особливу увагу слід приділити змісту та значенню профільного Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» 2006 р.

При відповіді на четверте питання необхідно навести наукові погляди щодо доцільності використання прецеденту як джерела права в Україні та висловити власну думку з цього приводу. Слід назвати та охарактеризувати п'ять критеріїв застосування практики ЄСПЛ для урегулювання спірних відносин.

П'яте питання передбачає характеристику статусу Уповноваженого у процесі виконання рішень ЄСПЛ, правових підстав його діяльності та обсягу повноважень. Варто зауважити, що Уповноважений у справах ЄСПЛ є посадовою особою Міністерства юстиції, на яку покладено повноваження щодо здійснення представництва України в Суді під час розгляду справ, де Україна є стороною. Діяльність Уповноваженого забезпечує Секретаріат Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, який утворюється у складі центрального апарату Мін'юсту з правами департаменту. У разі відсутності Уповноваженої особи її обов'язки виконує керівник Секретаріату.

Питання цільових виступів

1. Заява про справедливую сатисфакцію – суб'єкти, вимоги та процедура.
2. Особливості застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та рішень ЄСПЛ Конституційним Судом та судами загальної юрисдикції.
3. Зобов'язальна сила рішень ЄСПЛ.
4. Рішення ЄСПЛ як акти подвійної природи: міжнародно-правовий та судово-прецедентний аспекти.

Теми рефератів

1. Роль і значення пілотних рішень ЄСПЛ у розвитку правової системи України.
2. Застосування Конвенції і рішень ЄСПЛ в адміністративній практиці.
3. Застосування Конвенції і рішень ЄСПЛ у кримінальному судочинстві.

Література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Регламент Європейського суду з прав людини: прийнятий РЄ 04.11.1998 (в ред. від 19 вересня 2016 р.).
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV (із змін.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
5. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784.
6. Аракелян М. Р. Міжнародно-правовий захист прав людини: навч.-метод. посібн. Київ, Вид-во Фенікс, 2019. 194 с.
7. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
8. Манукян В. І. Страсбурзьке право. Європейський суд з прав людини. Право, практика, коментар. Харків: Право, 2019. 600 с.
9. Мицик В. В., Буроменський М. В., Буткевич О. В. Міжнародне публічне право: підручник / під. ред. В. В. Мицика. Харків: Право. Т. 1. Основи теорії. 2019. 416 с.
10. Мицик В. В., Буроменський М. В., Гнатовський М. М. Міжнародне публічне право: підручник / під. ред. В. В. Мицика. Харків: Право. Т. 2. Основні галузі. 2018. 624 с.
11. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.
12. Петков С. В., Іванов І. В., Делія Ю. В. Забезпечення прав людини правоохоронними органами. Київ: КНТ, 2019. 241 с.
13. Посібник для підвищення кваліфікації працівників органів та підрозділів Національної поліції України / Беспалова О. І., Бугайчук К. Л., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ФОП Бровін, 2019. 134 с.
14. Права людини в національному та європейському контекстах / Н. І. Петрецька, Ю. М. Бисага, Д. М. Белов та ін.; за заг. ред. Н. І. Петрецької, Ю. М. Бисаги. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 482 с.

15. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків: ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.
16. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.
17. Сердюк О. В., Щокін Ю. В., Яковюк І. В. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Харків: Вид-во Право, 2017. 374 с.
18. Сироїд Т. Л., Гавриленко О. А., Тітов Є. Б., Фоміна Л. О. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2021. 462 с.
19. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Харків: Право, 2019. 310 с.
20. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Компендіум / О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк. Харків: Право. 2019. 404 с.
21. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів: 2-ге вид. Київ, 2015. 208 с.
22. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 168 с.

Додаткова:

1. Бадида А., Лемак В. Позитивні зобов'язання держави в контексті розуміння прав людини. *Публічне право*. 2017. № 2 (26). С. 245–253.
2. Баймуратов М. О., Грінченко О. О. Рішення Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання у правах проти України: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник публічного та приватного права. Сер. Міжнародне право*. Вип. 6. Том 3. 2017. С. 189–202. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2017/6/tom_3/40.pdf
3. Білак М. Подвійні стандарти застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського Суду з прав людини судами України. *Право України*. 2018. № 2. С. 170–184.
4. Блажівська Н. До питання про місце рішень Європейського суду з прав людини у національній правовій системі. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 4. С. 226–230.
5. Войціховський А. В., Устименко О. С. Тенденції застосування рішень Європейського суду з прав людини в Україні. *International research and practice conference «Urgent problems of law on the modern stage of statehood development»*: Conference proceedings, October 20–21, 2017. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing». 260–263 p.

6. Гаврилюк О. Проблемні питання застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами. *Підприємство, господарство в право*. 2018. № 4. С. 231–238.

7. Дармін М. Конституційно-правове регулювання виконання рішень Європейського суду з прав людини в країнах-учасниках ЄС. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 1. С. 3–9.

8. Женев'єв Майер. Щодо ролі судової системи у виконанні рішень Європейського суду з прав людини на національному рівні. *Вісник Верховного Суду України*. 2017. № 6 (202). С. 45–48.

9. Задорожній О. В., Поєдинок О. Р. Від теорії міжнародного до практики захисту прав людини: монографія. Київ: Фенікс, 2018. 718 с.

10. Монаєнко А., Смирнова К. Застосування практики ЄСПЛ та суду ЄС на прикладі адміністративного судочинства. *Юридична газета online*: сайт. 28.04.2020.

11. Пушкар П. В. Посилення спроможності судової влади у виконанні рішень Європейського суду з прав людини: досвід держав-членів Ради Європи. *Вісник Верховного Суду України*. 2017. № 6 (202). С. 41–45.

12. Черногоренко І. Виконання рішень Європейського суду з прав людини: місія не здійснена чи нездійсненна. *Судово-юридична газета*. 2020. URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/158858-vikonannya-rishen-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-misiya-ne-zdiysnena-chinezdiysnenna>

Тема № 6. Застосування положень статті 2 «Право на життя» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Практичне заняття

Навчальна мета заняття: на основі правових позицій ЄСПЛ розширити та поглибити знання щодо застосування положень статті 2 Конвенції з метою недопущення порушень прав людини.

Кількість годин – 4 год.

Місце проведення – навчальна аудиторія (згідно з розкладом занять).

Навчальні питання

1. Поняття та сутність права на життя.
2. Об'єктивні та суб'єктивні аспекти права на життя.
3. Особливості застосування статті 2 «Право на життя» Конвенції.
4. Негативні та позитивні зобов'язання держави за статтею 2 Конвенції.
5. Практика ЄСПЛ щодо права на життя.

Письмові завдання

1. Порівняйте підходи ЄСПЛ та Конституційного Суду України до тлумачення права на життя та смертну кару.

2. Охарактеризуйте винятки із правил щодо заборони позбавлення життя.

3. Дайте відповідь на питання: чи можна аборти розглядати як умисне позбавлення життя? Відповідь обґрунтуйте.

4. Дослідити та виявити позитивні та негативні зобов'язання держави щодо права на життя через аналіз рішень ЄСПЛ: «Макканн та інші проти Сполученого Королівства» («McCann and Others v. United Kingdom»), № 18984/91, рішення Великої палати 1995 р.; справа «Лопеш де Соуза Фернандеш проти Португалії» («Lopes de Sousa Fernandes v. Portugal»), № 56080/13, рішення Великої палати 2017 р.

5. Із запропонованого переліку оберіть рішення ЄСПЛ, у якому констатовано порушення обов'язку держави-відповідача відповідно до статті 2 Конвенції в зв'язку з непроведенням ефективного та незалежного розслідування факту смерті особи та що розслідування не забезпечило достатню прозорість та захист інтересів найближчого родича (батька померлої особи):

- а) «Кривова проти України» від 9 листопада 2010 р.;
- б) «Сергій Шевченко проти України» від 4 квітня 2006 р.;
- в) «Мосендз проти України» від 17 січня 2013 року;
- г) «Юрій Ілларіонович Щокін проти України» від 3 жовтня 2013 р.;
- д) «Сергій Антонов проти України» від 22 січня 2016 р.

План проведення заняття

I. Порядок проведення вступу до заняття.

У вступній частині практичного заняття формулюється його мета та визначаються навчальні питання, що мають бути розглянуті; оголошуються завдання, аналіз яких забезпечує досягнення навчальної мети. Підкреслюється теоретична і практична значимість з'ясування питань, пов'язаних з визначенням особливостей застосування статті 2 «Право на життя» Конвенції.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Практичне опанування навчального матеріалу під час заняття здійснюється шляхом обговорення слухачами під контролем викладача заздалегідь підготовлених ними відповідей на навчальні питання, перевірки й оцінювання викладачем підготовленого матеріалу. При цьому відповідь на кожне навчальне питання, а також вирішені завдання (казуси) повинні бути викладені в окремому зошиті в письмовій формі, з посиланням на відповідні норми як національного законодавства, так і практику Європейського суду з прав людини.

Практичне заняття передбачає групове та індивідуальне вирішення конкретних ситуацій, моделювання практичних ситуацій, бінарні заняття за участю практичних працівників Національної поліції. Під час розгляду навчальних питань у межах теми практичного заняття для поточного контролю рівня знань слухачів можуть використовуватись тестові завдання.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

У заключній частині заняття підводяться підсумки щодо розгляду усіх навчальних питань з теми практичного заняття, робиться висновок про

зобов'язання держави щодо захисту права на життя та виконання зобов'язань за статтею 2 Конвенції в Україні.

Література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Загальна декларація прав людини: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. № 217 А (III). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
4. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари: Протокол від 28.04.1983 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802.
5. Рішення Конституційного Суду України (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) від 26.01.2011 р. № 1-рп/2011. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11>.
6. Рішення Конституційного Суду України (справа про смертну кару) від 29.12.1999 р. № 11-рп/99. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99>.
7. Аракелян М. Р. Міжнародно-правовий захист прав людини: навч.-метод. посібн. Київ, Вид-во Фенікс, 2019. 194 с.
8. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
9. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.
10. Петков С. В., Іванов І. В., Делія Ю. В. Забезпечення прав людини правоохоронними органами. Київ: КНТ, 2019. 241 с.
11. Посібник для підвищення кваліфікації працівників органів та підрозділів Національної поліції України / Беспалова О. І., Бугайчук К. Л., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ФОП Бровін, 2019. 134 с.
12. Права людини в національному та європейському контекстах / Н. І. Петрецька, Ю. М. Бисага, Д. М. Белов та ін.; за заг. ред. Н. І. Петрецької, Ю. М. Бисаги. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 482 с.
13. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.
14. Право на життя в контексті кримінального провадження: практика Європейського суду з прав людини та законодавство України: наук.-практ. осіб. Харків: Право, 2019. 185 с.

15. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.
16. Сердюк О. В., Щокін Ю. В., Яковюк І. В. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Харків: Вид-во Право, 2017. 374 с.
17. Сироїд Т. Л., Гавриленко О. А., Тітов Є. Б., Фоміна Л. О. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2021. 462 с.
18. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Харків: Право, 2019. 310 с.
19. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Компендіум / О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк. Харків: Право. 2019. 404 с.
20. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів: 2-ге вид. Київ, 2015. 208 с.
21. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 168 с.

Додаткова:

1. Деркач А. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 124–127.
2. Джуська А. В., Палюх А. Я. Конституційне право людини на життя в Україні: сучасний підхід. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 4 (113). С. 48–56.
3. Довідник із застосування статті 2 Європейської конвенції з прав людини. Право на життя. 2018. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_UKR.pdf
4. Доклад Amnesty International: Кількість страт у 2018 році знизилася до мінімуму за десять років. URL: <https://eurasia.amnesty.org/2019/04/10/doklad-amnesty-chislo-smertnyhkaznej-v-2018-godu/>.
5. Ковальова О. В., Берендєєва А. І., Пишна А. Г., Томіна В. Ю. Дотримання прав людини в діяльності органів Національної поліції: навч. посіб. Одеса: ОДУВС, 2020. 180 с. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1346/1/Навч.%20пос.%20ДОТРИМАННЯ_ПРАВ_ЛЮДИНИ8.pdf
6. Ковальчук О. Б., Редько А. В. Захист права на життя: окремі аспекти в контексті сучасних ризиків. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки. 2019. Вип. 24. С. 161–169. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/may/21479/26.pdf>
7. Курило Л. В. Позитивні обов'язки держави в контексті права людини на життя (на основі практики ЄСПЛ щодо України). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 308–

316. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1788/1/2-2017%3D32.pdf>

8. Правові позиції Європейського суду з прав людини: аналітичний огляд / О. М. Дроздов, О. В. Дроздова; за заг. ред. О. М. Дроздова, М. С. Ковтун, В. І. Ковтуна. Харків: Видавничий будинок «Фактор», 2018. 624 с.

9. Україна увійшла у першу трійку за кількістю скарг проти неї в Європейському суді з прав людини. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/01/24/7091973/>

10. Христова Г. Типи та особливості зобов'язань держави у сфері прав людини. *Jurnalul juridic național*. August 2018. С. 22–28.

11. Чи може держава втручатися в аборти: до питання про особливості захисту права на життя в ЄСПЛ / ЮрФем: сайт. 22.05.2019. URL: <http://jurfem.com.ua/news/чи-може-держава-втручатися-в-аборти-до/>

Тема № 7. Застосування положень статті 3 «Заборона катування» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Практичне заняття № 1–2

Навчальна мета заняття: на основі правових позицій ЄСПЛ розширити та поглибити знання щодо застосування положень статті 3 Конвенції з метою недопущення порушень прав людини.

Кількість годин – 2 год.

Місце проведення – навчальна аудиторія (згідно з розкладом занять).

Навчальні питання

1. Право на людську гідність як основоположне право людини.
2. Поняття «катування». Обсяг та складові заборони катувань. Абсолютний характер права на свободу від катувань.
3. Негативні та позитивні зобов'язання держави за статтею 3 Конвенції.
4. Практика ЄСПЛ щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання.

Письмові завдання

1. Порівняйте положення Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання 1984 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Кримінального кодексу України (ст. 127 «Катування») щодо змісту терміну «катування».

2. Спираючись на практику Суду (рішення у справах «Сорінг проти Сполученого Королівства» (Soering v. United Kingdom), № 14038/88, 1989 р.; «Гефген проти Німеччини» (Gafgen v. Germany), № 22978/05, рішення Великої палати 2010 р., «Каверзін проти України», № 23893/03, 2012 р.) з'ясуйте сутність понять «катування», «нелюдське поведження або покарання», «поведження або покарання, що принижує гідність».

3. На основі рішень Європейського суду з прав людини визначте види неналежного поводження, які можуть становити порушення статті 3 Конвенції.

4. Узагальнюючи практику Європейського суду з прав людини щодо справ про порушення статті 3 «Заборона катувань» Конвенції 1950 р. сформулюйте вимоги, що висуваються до органів Національної поліції України щодо поводження з затриманими та заарештованими особами.

Задача 1.

24 січня працівники правоохоронних органів проводили плановане затримання Антоненка В. віком 17 років, який підозрювався у вчиненні зґвалтування та вбивства. Затримання відбувалося в школі, де навчався Антоненко В. До нього були застосовані наручники та сльозогінний газ. Під час затримання Антоненко В. чинив опір і противився діям правоохоронців. Під час доставляння до відділу поліції Антоненко В. розплакався та перестав опиратися.

У відділі поліції після проведення слідчих дій Антоненко В. був поміщений до камери у наручниках. Камера знаходилася у приміщенні без шибок на вікнах, але з ґратами. Того ж дня, ввечері, до камери зайшли поліцейські та нанесли йому шість ударів гумовим кийком по ногах, від яких залишилися синці.

Охарактеризуйте наведену ситуацію з точки зору можливості порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Наведіть прецеденти з практики ЄСПЛ, що підтверджують ваші висновки.

Задача 2.

Перебуваючи в одній з українських в'язниць, громадянин Кузьменко В. А. наполягав, щоб його перевели у приміщення з належними санітарними умовами, освітленням, опаленням і вентиляцією, а також щоб йому змінили одяг, який має принизливий та образливий характер. Свої вимоги він обґрунтував тим, що занепокоєний погіршенням стану свого фізичного і психічного здоров'я, а також відповідними нормами, закріпленими у Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р., Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями 1955 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Чи є обов'язковими для України згадані міжнародно-правові документи?

Чи становлять висунуті Кузьменком В. А. вимоги порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.?

Яке рішення повинно ухвалити керівництво в'язниці?

Наведіть прецеденти з практики ЄСПЛ, що підтверджують ваші висновки.

План проведення заняття

I. Порядок проведення вступу до заняття.

У вступній частині практичного заняття формулюється його мета та визначаються навчальні питання, що мають бути розглянуті; оголошуються завдання, аналіз яких забезпечує досягнення навчальної мети. Підкреслюється теоретична і практична значимість з'ясування питань, пов'язаних з визначенням особливостей застосування статті 3 «Заборона катування» Конвенції.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Практичне опанування навчального матеріалу під час заняття здійснюється шляхом обговорення слухачами під контролем викладача заздалегідь підготовлених ними відповідей на навчальні питання, перевірки й оцінювання викладачем підготовленого матеріалу. При цьому відповідь на кожне навчальне питання, а також вирішені завдання (казуси) повинні бути викладені в окремому зошиті в письмовій формі, з посиланням на відповідні норми як національного законодавства, так і практику Європейського суду з прав людини.

Практичне заняття передбачає групове та індивідуальне вирішення конкретних ситуацій, моделювання практичних ситуацій, бінарні заняття за участю практичних працівників Національної поліції. Під час розгляду навчальних питань у межах теми практичного заняття для поточного контролю рівня знань слухачів можуть використовуватись тестові завдання.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

У заключній частині заняття підводяться підсумки щодо розгляду усіх навчальних питань з теми практичного заняття, робиться висновок про негативні та позитивні зобов'язання держави за статтею 3 Конвенції в Україні.

Література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

3. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085.

4. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями: Правила ООН від 30 серпня 1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text.

5. Аракелян М. Р. Міжнародно-правовий захист прав людини: навч.-метод. посібн. Київ, Вид-во Фенікс, 2019. 194 с.

6. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.

7. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

8. Петков С. В., Іванов І. В., Делія Ю. В. Забезпечення прав людини правоохоронними органами. Київ: КНТ, 2019. 241 с.
9. Посібник для підвищення кваліфікації працівників органів та підрозділів Національної поліції України / Беспалова О. І., Бугайчук К. Л., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ФОП Бровін, 2019. 134 с.
10. Права людини в національному та європейському контекстах / Н. І. Петрецька, Ю. М. Бисага, Д. М. Белов та ін.; за заг. ред. Н. І. Петрецької, Ю. М. Бисаги. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 482 с.
11. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.
12. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.
13. Сердюк О. В., Щокін Ю. В., Яковюк І. В. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Харків: Вид-во Право, 2017. 374 с.
14. Сироїд Т. Л., Гавриленко О. А., Тітов Є. Б., Фоміна Л. О. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2021. 462 с.
15. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Харків: Право, 2019. 310 с.
16. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Компендіум / О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк. Харків: Право. 2019. 404 с.
17. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів: 2-ге вид. Київ, 2015. 208 с.
18. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 168 с.

Додаткова:

1. Андрейченко С. С. Позитивні зобов'язання держав щодо права на захист від катувань або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання у практиці Європейського суду з прав людини. *Правові проблеми цивілізаційного вибору України: матер. круглого столу, присвяч. 10-річчю кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства (Одеса, 28 листопада 2017 р.)* / за ред. д.ю.н., проф., академіка С. В. Ківалова; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2017. С. 166–170.
2. Дубчак Л. М. Організаційно-правові механізми захисту прав осіб, позбавлених волі. *Вчені записки Таврійського національного університету*

імені В. І. Вернадського. Серія Державне управління. 2018. Т. 29 (68), № 1. С. 65–69.

3. Ковальова О. В., Берендєєва А. І., Пишна А. Г., Томіна В. Ю. Дотримання прав людини в діяльності органів Національної поліції: навч. посіб. Одеса: ОДУВС, 2020. 180 с. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1346/1/Навч.%20пос.%20ДОТРИМАННЯ_ПРАВ_ЛЮДИНИ8.pdf

4. Кузьменко Ю. В. Аналіз правового механізму заборони катувань в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 14. С. 49–54.

5. Мигаль Р. В. Заборона катування на міжнародному та державному рівнях. *Приватне та публічне право*. 2018. № 3. С. 72–75.

6. Нова доповідь ООН з прав людини: свавільні затримання, катування і жорстоке поводження в Україні повинні припинитися // Організація Об'єднаних Націй: сайт. 02.07.2021. URL: <https://ukraine.un.org/uk/134308-nova-dopovid-oon-z-prav-lyudyny-svavilni-zatrymannya-katuvannya-i-zhorstoke-povodzhennya-v>

7. Орлова О. О. Катування, нелюдське та таке поводження чи покарання, що принижує людську гідність: розмежування понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 62–68.

8. Правові позиції Європейського суду з прав людини: аналітичний огляд / О. М. Дроздов, О. В. Дроздова; за заг. ред. О. М. Дроздова, М. С. Ковтун, В. І. Ковтуна. Харків: Видавничий будинок «Фактор», 2018. 624 с.

9. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 208 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf

10. Україна увійшла у першу трійку за кількістю скарг проти неї в Європейському суді з прав людини. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/01/24/7091973/>

11. Фіксація та розслідування катувань у місцях несвободи. Аналіз законодавства / Белоусов Ю., Гатіятулін О., Запорожцев К., Тарасова М., Шурдук В. Київ, 2018. 104 с.

12. Христова Г. Про позитивні зобов'язання держави стосовно прав людини в умовах збройного конфлікту та його наслідків. URL: <https://rm.coe.int/native/168072b3cf>

13. Цебенко С. Особливості захисту Європейським судом права людини не зазнавати катування та інших форм жорстокого поводження та покарання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2018. № 894, вип. 18. С. 38–44.

Тема № 8. Застосування положень статті 5 «Право на свободу та особисту недоторканість» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Семінарське заняття: Застосування положень статті 5 «Право на свободу та особисту недоторканість» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Навчальна мета заняття: на основі правових позицій ЄСПЛ розширити та поглибити знання щодо сутності та змістового наповнення права на свободу та особисту недоторканість (ст. 5 Конвенції).

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання

1. Міжнародні та національні стандарти права на свободу та особисту недоторканість.
2. Обсяг та складові права на свободу та особисту недоторканність.
3. Правомірне позбавлення свободи відповідно до статті 5 Конвенції.
4. Гарантії для осіб, позбавлених свободи.

Методичні вказівки

Право на свободу є одним із фундаментальних і невідчужуваних особистих прав людини, яке знайшло своє закріплення як на міжнародному, так і національному рівнях. Воно означає, що особа є вільною у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлюються правовими актами.

При відповіді на перше питання необхідно проаналізувати міжнародні стандарти в галузі прав людини, а також норми національного законодавства, які визначають зміст і обсяг права на свободу та особисту недоторканість, а також зобов'язання держав та форми співробітництва між державами щодо забезпечення даного права в межах національного правопорядку та у міжнародних відносинах.

Відповідь на друге питання варто будувати з урахуванням того, що законодавство України визначає три аспекти права на свободу і особисту недоторканність: фізична недоторканність особи (життя, здоров'я, тілесна недоторканність, статевая свобода); моральна недоторканність (захист честі й гідності); психологічна недоторканність (незаконні методи впливу на психіку тощо), зміст яких слід детально дослідити.

Відповідь на третє питання має бути пов'язана зі змістом статті 5 Конвенції, яка закріплює право кожного на свободу та особисту недоторканність, а також містить положення про охорону зазначеного права. Необхідно проаналізувати випадки правомірного позбавлення особи свободи відповідно до статті 5 Конвенції та порівняти їх з аналогічними нормами національного законодавства.

При відповіді на останнє, четверте, питання мають бути проаналізовані гарантії права людини на свободу та особисту недоторканність. При цьому слід зупинитись не лише на процесуальних гарантіях, передбачених КПК України, а й гарантіях, визначених у рішеннях ЄСПЛ.

Питання цільових виступів

1. Межі повноважень судді під час розгляду питання про тримання під вартою.

2. Обставини «за» та «проти» тримання під вартою (справа Бекієв проти Молдови, Немейстер проти Австрії).
3. Процесуальні гарантії у випадках позбавлення волі.

Теми рефератів

1. Співвідношення права на свободу та військової служби.
2. Правомірні обмеження права особи на свободу.
3. Застосування ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод щодо законного ув'язнення особи.

Практичне заняття

Навчальна мета заняття: на основі правових позицій ЄСПЛ розширити та поглибити знання щодо застосування положень статті 5 Конвенції з метою недопущення порушень прав людини.

Кількість годин – 2 год.

Місце проведення – навчальна аудиторія (згідно з розкладом занять).

Навчальні питання

1. Право на свободу та особисту недоторканність як гарантія свободи від протиправних посягань на життя, здоров'я, індивідуальну безпеку.
2. Особливості застосування статті 5 Конвенції.
3. Негативні та позитивні зобов'язання держави за статтею 5 Конвенції.

Письмові завдання

1. Визначте обсяг зобов'язань держави щодо права на свободу та особисту недоторканність (ст. 5 Конвенції).
2. Проаналізуйте виключні випадки правомірного затримання особи у контексті права на свободу та особисту недоторканність, закріплені у статті 5 Конвенції.
3. Розкрийте зміст вимог до правомірного позбавлення особи свободи у практиці ЄСПЛ.

Задача. Громадянин Кірієнко був затриманий поліцейськими під час мирної акції протесту проти рішення Уряду щодо підвищення цін на опалення, без зазначення у складеному протоколі підстав, дати затримання, пояснень затриманого тощо. Затримання відбулось 12 листопада 2015 р., а 17 листопада 2015 р. громадянина Кірієнка відпустили без жодних пояснень причин його затримання. Останній звернувся до Конституційного Суду України зі скаргою про порушення норми статті 29 Конституції України в частині незаконного затримання.

Дайте правову оцінку діям Національної поліції та громадянина Кірієнка. Як вирішити це питання? Чи входить вирішення цього питання до компетенції Конституційного Суду України?

Охарактеризуйте наведену ситуацію з точки зору можливості порушення статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних

свобод 1950 р. Наведіть прецеденти з практики ЄСПЛ, що підтверджують ваші висновки.

План проведення заняття

I. Порядок проведення вступу до заняття.

У вступній частині практичного заняття формулюється його мета та визначаються навчальні питання, що мають бути розглянуті; оголошуються завдання, аналіз яких забезпечує досягнення навчальної мети. Підкреслюється теоретична і практична значимість з'ясування питань, пов'язаних з визначенням особливостей застосування статті 5 «Право на свободу та особисту недоторканість» Конвенції.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Практичне опанування навчального матеріалу під час заняття здійснюється шляхом обговорення слухачами під контролем викладача заздалегідь підготовлених ними відповідей на навчальні питання, перевірки й оцінювання викладачем підготовленого матеріалу. При цьому відповідь на кожне навчальне питання, а також вирішені завдання (казуси) повинні бути викладені в окремому зошиті в письмовій формі, з посиланням на відповідні норми як національного законодавства, так і практику Європейського суду з прав людини.

Практичне заняття передбачає групове та індивідуальне вирішення конкретних ситуацій, моделювання практичних ситуацій, бінарні заняття за участю практичних працівників Національної поліції. Під час розгляду навчальних питань у межах теми практичного заняття для поточного контролю рівня знань слухачів можуть використовуватись тестові завдання.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

У заключній частині заняття підводяться підсумки щодо розгляду усіх навчальних питань з теми практичного заняття, робиться висновок про негативні та позитивні зобов'язання держави за статтею 5 Конвенції.

Література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення статті 150 Кримінально-процесуального кодексу України стосовно тяжкості злочину (справа про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу) від 8 липня 2003 року № 14-рп/2003.

4. Аракелян М. Р. Міжнародно-правовий захист прав людини: навч.-метод. посібн. Київ, Вид-во Фенікс, 2019. 194 с.

5. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.

6. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

7. Право на свободу і особисту недоторканість. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/422-pravo-na-svobodu-ta-osobystunedotorkannist>.

8. Посібник для підвищення кваліфікації працівників органів та підрозділів Національної поліції України / Беспалова О. І., Бугайчук К. Л., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ФОП Бровін, 2019. 134 с.

9. Права людини в національному та європейському контекстах / Н. І. Петрецька, Ю. М. Бисага, Д. М. Белов та ін.; за заг. ред. Н. І. Петрецької, Ю. М. Бисаги. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 482 с.

10. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.

11. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.

12. Сердюк О. В., Щокін Ю. В., Яковюк І. В. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Харків: Вид-во Право, 2017. 374 с.

13. Сироїд Т. Л., Гавриленко О. А., Тітов Є. Б., Фоміна Л. О. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2021. 462 с.

14. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Харків: Право, 2019. 310 с.

15. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Компендіум / О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк. Харків: Право. 2019. 404 с.

16. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів: 2-ге вид. Київ, 2015. 208 с.

17. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 168 с.

Додаткова:

1. Базов О. В. Юрисдикція Європейського суду з прав людини. Доктрина та практика: моногр. Київ: Істина, 2017. 422 с.

2. Болдіжар С. О., Пішта В. І Право особи розпоряджатись органами та іншими анатомічними матеріалами в контексті реалізації права на особисту недоторканність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2017. Вип. 45, т. 1. С. 44–47.

3. Ковальова О. В., Берендєєва А. І., Пишна А. Г., Томіна В. Ю. Дотримання прав людини в діяльності органів Національної поліції: навч. посіб. Одеса: ОДУВС, 2020. 180 с. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1346/1/Навч.%20пос.%20ДОТРИМАННЯ_ПРАВ_ЛЮДИНИ8.pdf

4. Майкут Х. В. Право на свободу та право на особисту недоторканність у контексті нормативного забезпечення та прецедентної практики європейського суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 243–247. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/60.pdf

5. Мерник А. М., Кузьміна В. О., Бурлаков Б. М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 42–46. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/11.pdf

6. Мірковець В. І. Обмеження права на свободу і особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів. *Юридичний бюлетень*. 2019. № 11. С. 161–165.

7. Посібник із застосування статті 5 Європейської конвенції з прав людини. Право на свободу та особисту недоторканність. 2019. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_UKR.pdf

8. Правові позиції Європейського суду з прав людини: аналітичний огляд / О. М. Дроздов, О. В. Дроздова; за заг. ред. О. М. Дроздова, М. С. Ковтун, В. І. Ковтуна. Харків: Видавничий будинок «Фактор», 2018. 624 с.

9. Україна увійшла у першу трійку за кількістю скарг проти неї в Європейському суді з прав людини. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/01/24/7091973/>

Тема № 9. Основні концепції, що визначають зміст статті 6 «Право на справедливий суд» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Практичне заняття

Навчальна мета заняття: на основі правових позицій ЄСПЛ розширити та поглибити знання щодо застосування положень статті 6 Конвенції з метою недопущення порушень прав людини.

Кількість годин – 2 год.

Місце проведення – навчальна аудиторія (згідно з розкладом занять).

Навчальні питання

1. Поняття права на справедливий судовий розгляд, його зміст (змагальність процесу, рівності сторін, публічність, розумні строки, вмотивованість, остаточність та здійсненність рішення).

2. Поняття розумного строку розгляду. Критерії оцінки розумності строку розгляду.

3. Процедурні гарантії прав обвинуваченого згідно з частиною 3 статті 6 Конвенції (право бути негайно і детально поінформованим, право мати

достатньо часу і можливості для підготовки свого захисту, право на допомогу захисника тощо).

4. Співвідношення права на суд із правом на ефективний засіб юридичного захисту (стаття 13 Конвенції).

5. Проблеми реалізації права на справедливий суд в Україні.

Письмові завдання

1. Визначте і проаналізуйте допустимі межі обмеження права на судовий розгляд.

2. Поясніть, яким чином оцінюється розумність строку судового розгляду у контексті статті 6 Конвенції? Які критерії враховуються при цьому?

3. Що може вплинути на тривалість провадження та виправдати його значну тривалість?

4. Ознайомтеся зі справами ЄСПЛ, які стосуються виконання рішення: «Олександр Волков проти України» від 9 січня 2013 р., заява № 21722/11; «Бурмич та інші проти України» від 12 жовтня 2017 р., заява № 46852/13; «Юрій Миколайович Іванов проти України» від 15 жовтня 2009 р., заява № 40450/04.

Дайте відповіді на такі питання:

а) проаналізуйте системні проблеми, які постали у цих справах;

б) яке з цих рішень є пілотним?

в) розгляньте у зв'язку з цим Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 5 червня 2012 р. № 4901-VI.

План проведення заняття

I. Порядок проведення вступу до заняття.

У вступній частині практичного заняття формулюється його мета та визначаються навчальні питання, що мають бути розглянуті; оголошуються завдання, аналіз яких забезпечує досягнення навчальної мети. Підкреслюється теоретична і практична значимість з'ясування питань, пов'язаних з визначенням особливостей застосування статті 6 «Право на справедливий суд» Конвенції.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Практичне опанування навчального матеріалу під час заняття здійснюється шляхом обговорення слухачами під контролем викладача заздалегідь підготовлених ними відповідей на навчальні питання, перевірки й оцінювання викладачем підготовленого матеріалу. При цьому відповідь на кожне навчальне питання, а також вирішені завдання (казуси) повинні бути викладені в окремому зошиті в письмовій формі, з посиланням на відповідні норми як національного законодавства, так і практику Європейського суду з прав людини.

Практичне заняття передбачає групове та індивідуальне вирішення конкретних ситуацій, моделювання практичних ситуацій, бінарні заняття за участю практичних працівників Національної поліції. Під час розгляду

навчальних питань у межах теми практичного заняття для поточного контролю рівня знань слухачів можуть використовуватись тестові завдання.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

У заключній частині заняття підводяться підсумки щодо розгляду усіх навчальних питань з теми практичного заняття, робиться висновок про негативні та позитивні зобов'язання держави за статтею 6 Конвенції.

Література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 5 червня 2012 р. № 4901-VI (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4901-17#Text>
4. Аракелян М. Р. Міжнародно-правовий захист прав людини: навч.-метод. посібн. Київ, Вид-во Фенікс, 2019. 194 с.
5. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
6. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.
7. Петков С. В., Іванов І. В., Делія Ю. В. Забезпечення прав людини правоохоронними органами. Київ: КНТ, 2019. 241 с.
8. Посібник для підвищення кваліфікації працівників органів та підрозділів Національної поліції України / Беспалова О. І., Бугайчук К. Л., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ФОП Бровін, 2019. 134 с.
9. Права людини в національному та європейському контекстах / Н. І. Петрецька, Ю. М. Бисага, Д. М. Белов та ін.; за заг. ред. Н. І. Петрецької, Ю. М. Бисаги. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 482 с.
10. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.
11. Право на свободу і особисту недоторканість. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/422-pravo-na-svobodu-ta-osobystunedotorkannist>.
12. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.
13. Сердюк О. В., Щокін Ю. В., Яковюк І. В. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Харків: Вид-во Право, 2017. 374 с.

14. Сироїд Т. Л., Гавриленко О. А., Тітов Є. Б., Фоміна Л. О. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2021. 462 с.

15. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Харків: Право, 2019. 310 с.

16. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Компендіум / О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк. Харків: Право. 2019. 404 с.

17. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів: 2-ге вид. Київ, 2015. 208 с.

18. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 168 с.

Додаткова:

1. Берназюк Я. О. Принцип змагальності судового процесу як складова права на справедливий судовий розгляд. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 3(87). С. 14–25.

2. Бойко О. Зміст права на справедливий судовий розгляд. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 294–298. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/5/52.pdf>

3. Гімон М. М. Складові частини права на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини та вітчизняне нормативне врегулювання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2017. № 28. С. 83–87.

4. Гуйван П. Д. Своєчасний розгляд справи як елемент права на справедливий суд. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2018. Том 29 (68). № 1. С. 36–42. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/1_2018/9.pdf

5. Льошенко О. Ю. Доступ до правосуддя як складова права на справедливий суд: кримінальний процесуальний аспект. *Правові новели*. 2020. № 10, т. 3. С. 94–100.

6. Посібник зі статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Право на справедливий суд (кримінальний процесуальний аспект). Переклад з доповненнями адвокатів, кандидатів юридичних наук Олександра Дроздова та Олени Дроздової. Рада Європи, 2019. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/96a0f2399c11b6f75587_file.pdf

7. Правові позиції Європейського суду з прав людини: аналітичний огляд / О. М. Дроздов, О. В. Дроздова; за заг. ред. О. М. Дроздова, М. С. Ковтун, В. І. Ковтуна. Харків: Видавничий будинок «Фактор», 2018. 624 с.

8. Цувіна Т. А. Виконання судових рішень у контексті права на справедливий судовий розгляд. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 141. С. 80–93.

9. Цувіна Т. А. Єдність судової практики як елемент правової визначеності: підхід Європейського суду з прав людини. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 63–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2019_146_7.

Тема № 10. Особливості статті 8 «Право на повагу до приватного і сімейного життя» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Семінарське заняття: Особливості статті 8 «Право на повагу до приватного і сімейного життя» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Навчальні питання

1. Право на приватність як фундаментальне право особи.
2. Обсяг та складові права на повагу до приватного і сімейного життя.
3. Загрози приватності у сучасному інформаційному суспільстві. Захист персональних даних.

Методичні вказівки

При розгляді теми слід виходити з того, що приватність – фундаментальне право людини, визнане в Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та низці інших міжнародних і регіональних угодах. Приватність тісно пов'язана з людською гідністю й іншими ключовими цінностями, такими як свобода асоціацій та свобода слова. Вона стала одним із найбільш важливих питань у галузі прав людини новітнього часу.

При відповіді на перше питання необхідно окреслити конституційні й законодавчі умови захисту приватності та узагальнити важливі питання й події, що стосуються приватності. Окрема увага має бути приділена положенням універсальних і регіональних міжнародних актів, які закріплюють дане право. Крім того, має бути проаналізована практика ЄСПЛ щодо визначення «приватного» життя.

Відповідь на друге питання передбачає аналіз складових права на повагу до приватного і сімейного життя: інформаційну приватність, тілесну приватність, комунікаційну приватність, територіальну приватність. Також необхідно визначити, у який спосіб стаття 8 Конвенції захищає право на приватність.

При відповіді на третє питання необхідно враховувати, що питання розуміння, забезпечення та захисту приватності набувають нового виміру з розвитком інформаційних технологій. Такі явища, як кіберпростір, мережеві комунікації, віртуалізація, надають проблемам приватності особливої гостроти. При цьому невтручання в особисту сферу, контроль над особистими даними, вибіркове розголошення відомостей, автономія у приватній сфері, визначена обмеженість комунікації, можливість поділитися інформацією з

самостійно обраними особами є основною концепцією захисту приватності. Тож Конституція України трактує право на недоторканність особистого життя у взаємозв'язку із правом людини на конфіденційну інформацію про себе і можливостями контролювати використання цієї інформації. Слід проаналізувати положення Закону України «Про захист персональних даних», який спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних. Крім того, слід визначити можливість правомірного обмеження права на приватність, передбачену Конвенцією про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Директивою 95/46/ЄС «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних».

Питання цільових виступів

1. Негативні та позитивні зобов'язання держави щодо права на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції.
2. Критерії допустимості правообмежень: «згідно із законом», «законна мета», «необхідність втручання в демократичному суспільстві» (пропорційність).

Теми рефератів

1. Приватне життя і фізична та психічна цілісність людини: особливості розмежування статті 8 і статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
2. Депортація, імміграція і право на сімейне життя.
3. Зміст термінів «сім'я», «право на шлюб», «рівноправність кожного з подружжя» в контексті ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Практичне заняття

Навчальна мета заняття: на основі правових позицій ЄСПЛ розширити та поглибити знання щодо застосування положень статті 8 Конвенції з метою недопущення порушень прав людини.

Кількість годин – 2 год.

Місце проведення – навчальна аудиторія (згідно з розкладом занять).

Навчальні питання

1. Негативні та позитивні зобов'язання держави щодо права на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції.
2. Критерії допустимості правообмежень: «згідно із законом», «законна мета», «необхідність втручання в демократичному суспільстві» (пропорційність).
3. Практика ЄСПЛ щодо права на повагу до приватного і сімейного життя.

Письмові завдання

1. Охарактеризуйте складові права на приватність.
2. Визначте критерії, за якими Європейський суд відокремлює категорії «приватного життя», «сімейного життя», «житла» та «кореспонденції», а також межі захисту цих прав та зобов'язання держави щодо невтручання у відповідні сфери
3. Спираючись на практику Європейського суду з прав людини визначте, в яких ситуаціях порушено право на приватність:
 - а) після загибелі кількох десятків людей через терористичний акт парламент прийняв рішення щодо прослуховування мобільних телефонів;
 - б) протягом трьох місяців громадянин отримував листи від коханої дівчини у надірваних конвертах. З часом він дізнався, що це справа рук його сусіда;
 - в) до батьків учнів новоствореного класу державної школи дійшли чутки про те, що одна дитина у класі хвора на СНІД. Вони звернулися до міського управління охорони здоров'я з листом, в якому вимагали негайно повідомити їм прізвище цієї дитини. Через місяць батьки отримали офіційного листа з прізвищем та ім'ям хворого учня.
4. Ознайомтесь з Рішенням у справі «Полях та інші проти України» від 17 жовтня 2019 р., заява № 58812/15 і дайте відповідь на такі питання:
 - 1) Як ЄСПЛ обґрунтовує зв'язок права на повагу до приватного життя і заходи із люстрації публічних посадових осіб?
 - 2) У чому полягає відмінність двох аспектів права на приватність: заснований на наслідках і заснований на підставах?
 - 3) Як у цій справі ЄСПЛ оцінює законність люстрації?
 - 4) Як ЄСПЛ тлумачить загальний принцип легітимності цілей люстраційних заходів?
 - 5) Які аргументи ЄСПЛ використовує для розкриття змісту критерію «необхідність у демократичному суспільстві»?

Задача. Восени 2007 р., у межах боротьби з неплатниками комунальних послуг у газеті «Ірпінський вісник» надрукували величезний список найбільших боржників із домашніми адресами.

Дайте правову оцінку діям редакційної колегії видання.

Охарактеризуйте наведену ситуацію з точки зору можливості порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Наведіть прецеденти з практики ЄСПЛ, що підтверджують ваші висновки.

План проведення заняття

I. Порядок проведення вступу до заняття.

У вступній частині практичного заняття формулюється його мета та визначаються навчальні питання, що мають бути розглянуті; оголошуються завдання, аналіз яких забезпечує досягнення навчальної мети. Підкреслюється теоретична і практична значимість з'ясування питань, пов'язаних з

визначенням особливостей застосування статті 8 «Право на повагу до приватного і сімейного життя» Конвенції.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Практичне опанування навчального матеріалу під час заняття здійснюється шляхом обговорення слухачами під контролем викладача заздалегідь підготовлених ними відповідей на навчальні питання, перевірки й оцінювання викладачем підготовленого матеріалу. При цьому відповідь на кожне навчальне питання, а також вирішені завдання (казуси) повинні бути викладені в окремому зошиті в письмовій формі, з посиланням на відповідні норми як національного законодавства, так і практику Європейського суду з прав людини.

Практичне заняття передбачає групове та індивідуальне вирішення конкретних ситуацій, моделювання практичних ситуацій, бінарні заняття за участю практичних працівників Національної поліції. Під час розгляду навчальних питань у межах теми практичного заняття для поточного контролю рівня знань слухачів можуть використовуватись тестові завдання.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

У заключній частині заняття підводяться підсумки щодо розгляду усіх навчальних питань з теми практичного заняття, робиться висновок про негативні та позитивні зобов'язання держави за статтею 8 Конвенції.

Література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Аракелян М. Р. Міжнародно-правовий захист прав людини: навч.-метод. посібн. Київ, Вид-во Фенікс, 2019. 194 с.
4. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
5. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.
6. Посібник для підвищення кваліфікації працівників органів та підрозділів Національної поліції України / Беспалова О. І., Бугайчук К. Л., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ФОП Бровін, 2019. 134 с.
7. Права людини в національному та європейському контекстах / Н. І. Петрецька, Ю. М. Бисага, Д. М. Белов та ін.; за заг. ред. Н. І. Петрецької, Ю. М. Бисаги. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 482 с.
8. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.

9. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.

10. Сердюк О. В., Щокін Ю. В., Яковюк І. В. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Харків: Вид-во Право, 2017. 374 с.

11. Сироїд Т. Л., Гавриленко О. А., Тітов Є. Б., Фоміна Л. О. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2021. 462 с.

12. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Харків: Право, 2019. 310 с.

13. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Компендіум / О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк. Харків: Право. 2019. 404 с.

14. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів: 2-ге вид. Київ, 2015. 208 с.

15. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 168 с.

Додаткова:

1. Бабаєва О., Іорданова О., Лагутіна К. Право на невтручання у приватне та сімейне життя: практика Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 220–227. URL: <http://pgpr-journal.kiev.ua/archive/2021/5/36.pdf>

2. Кардаш А. В. Інформація про особу та персональні дані: окремі аспекти співвідношення. *Форум права*. 2017. № 4. С. 87–92. URL: http://nbuv.gov.ua/u/jrn/fp_index.htm_2017_4_15

3. Кардаш А. В. Конституційно-правовий захист інформації про особу (порівняльно-правовий аспект): дис. канд. юрид наук 12.00.02 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2019. 244 с.

4. Ковальова О. В., Берендєєва А. І., Пишна А. Г., Томіна В. Ю. Дотримання прав людини в діяльності органів Національної поліції: навч. посіб. Одеса: ОДУВС, 2020. 180 с. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1346/1/Навч.%20пос.%20ДОТРИМАННЯ_ПРАВ_ЛЮДИНИ8.pdf

5. Міхневич Л. В. Конституційне право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції окремих категорій осіб. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 102–106.

6. Панкевич О. Право на приватність: царина незалежності особи. *Науковий вісник ЛДУВС*. 2017. № 2. С. 51–62. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsy/02_2017/8.pdf

7. Посібник за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Право на повагу до приватного і сімейного життя. Переклад з доповненнями адвокатів, кандидатів юридичних наук Олександра

Дроздова та Олени Дроздової. Рада Європи, 2020. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_ENG.pdf

8. Право на житло: огляд практики ЄСПЛ 2019–2021 // Практика ЄСПЛ. Український аспект: сайт. 01.11.2021. URL: <https://www.echr.com.ua/pravo-na-zhitlo-oglyad-praktiki-yespl-2019-2021-oprilyudniv-vs/>

9. Правові позиції Європейського суду з прав людини: аналітичний огляд / О. М. Дроздов, О. В. Дроздова; за заг. ред. О. М. Дроздова, М. С. Ковтун, В. І. Ковтуна. Харків: Видавничий будинок «Фактор», 2018. 624 с.

10. Україна увійшла у першу трійку за кількістю скарг проти неї в Європейському суді з прав людини. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/01/24/7091973/>

11. Шадська У. Право на приватне життя: історія, розвиток, українські реалії // *Zmina*: сайт. 28.01.2021. URL: <https://zmina.info/columns/pravo-na-pryvatne-zhyttya-istoriya-rozvytok-ukrayinski-realiyi/>

12. Явор О. «Сімейне життя» в інтерпретації Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 48–49.

Тема № 11. Особливості застосування статті 11 «Свобода зібрань та об'єднання» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Практичне заняття

Навчальна мета заняття: на основі правових позицій ЄСПЛ розширити та поглибити знання щодо застосування положень статті 11 Конвенції з метою недопущення порушень прав людини.

Кількість годин – 2 год.

Місце проведення – навчальна аудиторія (згідно з розкладом занять).

Навчальні питання

1. Право на мирні зібрання як основа демократичного суспільства.
2. Зміст права на свободу мирних зібрань.
3. Зобов'язання держави за статтею 11 Конвенції.
4. Допустимість втручання у свободу мирних зібрань. Основні критерії обмеження: зміст трискладового тесту

Письмові завдання

1. Порівняйте підходи ЄСПЛ та Конституційного Суду України до тлумачення про сповіщення про мирні зібрання.
2. Проаналізуйте основні критерії обмежень свободи мирних зібрань.
3. Розкрийте зміст концепції *militant democracy*: юриспруденції ЄСПЛ і конституційних судів.
4. На основі практики ЄСПЛ визначте межі застосування сили під час проведення мирних зібрань.
5. Ознайомтесь із рішеннями у справі «Кудревічюс та інші проти Литви» від 26 листопада 2013 р., заява № 37553/05; «Джавіт Ан проти

Туреччини» від 20 лютого 2003 р., заява № 20652/92 і дайте відповідь на такі питання:

- а) як ЄСПЛ тлумачить поняття «зібрання»;
- б) які форми і типи зібрань можуть становити порушення ст. 11 Конвенції;
- в) який перелік критеріїв дозволяє зробити висновок, що відповідний захід підпадає під поняття «мирне зібрання»;
- г) які аргументи ЄСПЛ використовує для розкриття змісту критерію «необхідність у демократичному суспільстві».

План проведення заняття

I. Порядок проведення вступу до заняття.

У вступній частині практичного заняття формулюється його мета та визначаються навчальні питання, що мають бути розглянуті; оголошуються завдання, аналіз яких забезпечує досягнення навчальної мети. Підкреслюється теоретична і практична значимість з'ясування питань, пов'язаних з визначенням особливостей застосування статті 11 «Свобода зібрань та об'єднання» Конвенції.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Практичне опанування навчального матеріалу під час заняття здійснюється шляхом обговорення слухачами під контролем викладача заздалегідь підготовлених ними відповідей на навчальні питання, перевірки й оцінювання викладачем підготовленого матеріалу. При цьому відповідь на кожне навчальне питання, а також вирішені завдання (казуси) повинні бути викладені в окремому зошиті в письмовій формі, з посиланням на відповідні норми як національного законодавства, так і практику Європейського суду з прав людини.

Практичне заняття передбачає групове та індивідуальне вирішення конкретних ситуацій, моделювання практичних ситуацій, бінарні заняття за участю практичних працівників Національної поліції. Під час розгляду навчальних питань у межах теми практичного заняття для поточного контролю рівня знань слухачів можуть використовуватись тестові завдання.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

У заключній частині заняття підводяться підсумки щодо розгляду усіх навчальних питань з теми практичного заняття, робиться висновок про негативні та позитивні зобов'язання держави за статтею 11 Конвенції.

Література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

3. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) від 19.04.2001 № 4-рп/2001 / Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01#Text>

5. Аракелян М. Р. Міжнародно-правовий захист прав людини: навч.-метод. посібн. Київ, Вид-во Фенікс, 2019. 194 с.

6. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.

7. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

8. Посібник для підвищення кваліфікації працівників органів та підрозділів Національної поліції України / Беспалова О. І., Бугайчук К. Л., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ФОП Бровін, 2019. 134 с.

9. Права людини в національному та європейському контекстах / Н. І. Петрецька, Ю. М. Бисага, Д. М. Белов та ін.; за заг. ред. Н. І. Петрецької, Ю. М. Бисаги. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 482 с.

10. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.

11. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.

12. Сердюк О. В., Щокін Ю. В., Яковюк І. В. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Харків: Вид-во Право, 2017. 374 с.

13. Сироїд Т. Л., Гавриленко О. А., Тітов Є. Б., Фоміна Л. О. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2021. 462 с.

14. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Харків: Право, 2019. 310 с.

15. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Компендіум / О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк. Харків: Право. 2019. 404 с.

16. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів: 2-ге вид. Київ, 2015. 208 с.

17. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 168 с.

Додаткова:

1. Бондар М. С., Нікітіна В. М. Реалізація права на мирні зібрання: фактори обмеження і механізми забезпечення законності. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Том 4. С. 3–13.

2. Горпинюк О. П., Лепісевич П. М. Дотримання права на свободу мирних зібрань працівниками Національної поліції України з урахуванням стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 174–177. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2375/1/стаття-лепісевич.pdf>

3. Ковальова О. В., Берендєєва А. І., Пишна А. Г., Томіна В. Ю. Дотримання прав людини в діяльності органів Національної поліції: навч. посіб. Одеса: ОДУВС, 2020. 180 с. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1346/1/Навч.%20пос.%20ДОТРИМАННЯ_ПРАВ_ЛЮДИНИ8.pdf

4. Піфко О. О. Проблеми реалізації конституційного права на об'єднання в професійні спілки в практиці Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 55, т. 1. С. 94–96.

5. Посібник за статтею 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2019 р.; переклад з англійської мови. URL: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2019/12/Guide_Art_11_UKR_-2019.pdf

6. Правові позиції Європейського суду з прав людини: аналітичний огляд / О. М. Дроздов, О. В. Дроздова; за заг. ред. О. М. Дроздова, М. С. Ковтун, В. І. Ковтуна. Харків: Видавничий будинок «Фактор», 2018. 624 с.

7. Свобода зібрань та об'єднання. Практика ЄСПЛ // Український аспект: сайт. 18.12.2019. URL: <https://www.echr.com.ua/publication/svoboda-zibran-ta-obyednannya/>

8. Середа М. Л. Підходи Європейського суду з прав людини щодо права на свободу мирних зібрань. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Том 2. С. 55–62.

9. Турченко О. Г., Загороднюк А. Г. Міжнародно-правові стандарти забезпечення реалізації права на мирні зібрання *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 6. С. 143–148.

10. Філоретова М. В. Деякі питання гарантування та захисту права на свободу мирних зібрань у практиці Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2019. № 1. С. 112–117. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/1_2019/part_1/22.pdf

11. Швець Н. М. Право на страйк: особливості застосування та обмеження. *Право та інновації*. 2017. № 2. С. 30–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apir_2017_2_6.

12. Ярмол Л. В. Взаємозв'язок свободи вираження поглядів і права на мирні зібрання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*.

Тема № 12. Захист прав вразливих категорій осіб: практика ЄСПЛ

Практичне заняття № 1-2

Навчальна мета заняття: на основі прецедентного права ЄСПЛ сформувати у здобувачів вищої освіти систему теоретичних знань та практичних навичок з найактуальніших питань захисту прав і свобод уразливих верств населення.

Кількість годин – 4 год.

Місце проведення – навчальна аудиторія (згідно з розкладом занять).

Навчальні питання

1. Поняття вразливих категорій населення. Ознаки вразливості.
2. Класифікація вразливих категорій населення (за ознакою статі; за віком (діти, особи похилого віку); за ознакою здоров'я; за національною ознакою; за приналежністю до спільнот тощо).
3. Судовий захист вразливих затриманих та ув'язнених осіб.
4. Захист прав вразливих категорій осіб за статевою та віковою ознаками.
5. Захист прав і свобод вразливих осіб за станом здоров'я.

Письмові завдання

1. Охарактеризуйте основні положення концепції «уразливих груп» (vulnerable groups) у міжнародному праві прав людини та прецедентному праві Європейського суду з прав людини.
2. Розкрийте зміст керівних принципів ставлення до уразливих осіб і груп та організаційно-правові заходи їх захисту в державах – членах Ради Європи.
3. Спираючись на прецедентну практику Суду здійсніть кваліфікацію уразливих затриманих та ув'язнених осіб.
4. Проаналізуйте Рішення ЄСПЛ у справі «Луценко проти України» від 11 червня 2015 р., заява № 29334/11 і дайте відповідь на питання: на підставі яких фактів Європейський суд констатував, що під час перебування у СІЗО Ю. Луценка мало місце зловживання владою з метою доведення до уразливого стану?
5. Проаналізуйте Рішення ЄСПЛ у справі «Леонід Лазаренко проти України» від 28 жовтня 2010 р., заява № 22313/04 і дайте відповідь на наступні питання:
 - а) яка обставина, на думку Суду, демонструє уразливість становища заявника?
 - б) як Суд обґрунтував прийнятність порушення пунктів 1 і 3 статті 6 Конвенції?

План проведення заняття

I. Порядок проведення вступу до заняття.

У вступній частині практичного заняття формулюється його мета та визначаються навчальні питання, що мають бути розглянуті; оголошуються завдання, аналіз яких забезпечує досягнення навчальної мети. Підкреслюється теоретична і практична значимість з'ясування питань, пов'язаних із захистом вразливих категорій осіб Європейським судом з прав людини.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Практичне опанування навчального матеріалу під час заняття здійснюється шляхом обговорення слухачами під контролем викладача заздалегідь підготовлених ними відповідей на навчальні питання, перевірки й оцінювання викладачем підготовленого матеріалу. При цьому відповідь на кожне навчальне питання, а також вирішені завдання (казуси) повинні бути викладені в окремому зошиті в письмовій формі, з посиланням на відповідні норми як національного законодавства, так і практику Європейського суду з прав людини.

Практичне заняття передбачає групове та індивідуальне вирішення конкретних ситуацій, моделювання практичних ситуацій, бінарні заняття за участю практичних працівників Національної поліції. Під час розгляду навчальних питань у межах теми практичного заняття для поточного контролю рівня знань слухачів можуть використовуватись тестові завдання.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

У заключній частині заняття підводяться підсумки щодо розгляду усіх навчальних питань з теми практичного заняття, робиться висновок про фактичні обставини, які дозволяють кваліфікувати справу, як таку, що стосується захисту вразливих категорій осіб та ролі Суду у захисті прав і свобод цих осіб.

Література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

3. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

5. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

6. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації: прийнята ООН 21.12.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнятий ООН 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV (із змін.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
9. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
10. Аракелян М. Р. Міжнародно-правовий захист прав людини: навч.-метод. посібн. Київ, Вид-во Фенікс, 2019. 194 с.
11. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
12. Гайдулін О. О., Худолей В. Ю., Шаркова І. М. Прецедентне право Європейського суду з прав людини щодо захисту прав уразливих верств населення: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 300 с.
13. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.
14. Посібник для підвищення кваліфікації працівників органів та підрозділів Національної поліції України / Беспалова О. І., Бугайчук К. Л., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ФОП Бровін, 2019. 134 с.
15. Права людини в національному та європейському контекстах / Н. І. Петрецька, Ю. М. Бисага, Д. М. Белов та ін.; за заг. ред. Н. І. Петрецької, Ю. М. Бисаги. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 482 с.
16. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.
17. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.
18. Сердюк О. В., Щокін Ю. В., Яковюк І. В. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Харків: Вид-во Право, 2017. 374 с.
19. Сироїд Т. Л., Гавриленко О. А., Тітов Є. Б., Фоміна Л. О. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2021. 462 с.
20. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Харків: Право, 2019. 310 с.
21. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Компендіум / О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк. Харків: Право. 2019. 404 с.
22. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів: 2-ге вид. Київ, 2015. 208 с.

23. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 168 с.

Додаткова:

1. Вовк Д., Бойчук С. Верховенство права і толерантність: навчальний посібник. Київ, 2018. 172 с.

2. Гайдулін О. О. Інтерпретація поняття «уразливий стан особи»: законодавчі визначення та сучасний правовий дискурс. *Часоп. Київ. ун-ту права*. 2018. № 2. С. 40–43.

3. Гендерна рівність у практиці ЄСПЛ: частина 1. Практика ЄСПЛ. 30.01.2018 // Українське право: сайт. https://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/gyereyeura-ukvrkfkhe-ts-tuankhyshchk-zhfto-afkhyra-1/

4. Держава дискримінує людей, які отримали поранення на непідконтрольній території // Українська Гельсінська спілка з прав людини: сайт. 24.05.2021. <https://helsinki.org.ua/articles/derzhava-dyskryminuie-liudey-iaki-otrymaly-poranennia-na-nepidkontrolniy-terytorii/>

5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : міжнародний документ від 11.05.2011 (набрання чинності для України міжнародного договору, відбулась 01.11.2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

6. Кравчук А. Злочини та інциденти ненависті в Україні. К.: Центр «Наш світ», 2018. 95 с.

7. Кузнецова М. Ю. Міжнародно-правовий механізм захисту прав людей з обмеженими можливостями. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 109–112. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/28.pdf

8. Марковський В., Цебенко С., Андрощук Д. Заборона дискримінації за мовною ознакою при реалізації права на освіту у практиці Європейського суду з прав людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. Т. 7, № 2. С. 86–96. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/sep/22125/16.pdf>

9. Матвєєва Л. Г. Міжнародні та європейські стандарти захисту прав вразливих груп населення. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 3 (13). С. 48–59.

10. Міхалків І. М. Репродуктивні права людини в аспекті статті 8 ЄКПЛ: огляд практики ЄСПЛ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 466–470. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/114.pdf

11. Огляд рішень Європейського суду з прав людини, які стосуються захисту прав людини у сфері охорони здоров'я // Вища школа адвокатури НААУ. Курси з підвищення кваліфікації адвокатів. 20.11.2020. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/oglyad-rishen-yevropejskogo-sudu-z-prav-lyudyny-yaki-stosuyutsya-zahystu-prav-lyudyny-u-sferi-ohorony-zdorov-ya-5/>

12. Олена Дроздова. Традиційні цінності чи вільний вибір сексуальної орієнтації: що чекає Україну з огляду на практику ЄСПЛ // *Юридична газета*

online: сайт. 23.01.2019. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/tradiciyni-cinnosti-chi-vilniy-vibir-seksualnoyi-orientaciyi-shcho-chekae-ukrayinu-z-oglyadu-na-prak.html>

13. Свящук А. Л. Правовий захист ЛГБТ-спільноти: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 212 с.

14. Сидорчук Ю. М. Проблематика захисту прав жінок від домашнього насильства в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 146–148. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/38.pdf

15. Сироїд Т. Л. Правове регулювання права на здоров'я в межах Ради Європи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 413–417. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/106.pdf

16. Тетяна Ігнатенко. Рішення ЄСПЛ стосовно застосування домашнього насильства в Україні та інших країнах // Юрліга. ЛігаЗакон: сайт. 06.12.2021. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/207955_rshennya-spl-stosovno-zastosuvannya-domashnogo-nasilstva-v-ukran-ta-nshikh-kranakh

17. Фулей Т. Застосування принципу гендерної рівності у практиці європейського суду з прав людини. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 8. С. 175–181.

18. Шаркова І. М. Типологія уразливих груп населення: історико-правова реконструкція. *Часоп. Київ. ун-ту права*. 2018. № 2. С. 71–75.

3. Рекомендована література (основна, додаткова), інформаційні ресурси в Інтернеті

3.1. Основна

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Загальна декларація прав людини: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. № 217 А (III). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

3. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

5. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

6. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085.

7. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації: прийнята ООН 21.12.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнятий ООН 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

9. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями: Правила ООН від 30 серпня 1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text.

10. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари: Протокол від 28.04.1983 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802.

11. Регламент Європейського суду з прав людини: прийнятий РЄ 04.11.1998 (в ред. від 19 вересня 2016 р.).

12. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII (із змін.).

13. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV (із змін.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

14. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 5 червня 2012 р. № 4901-VI (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4901-17#Text>

15. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

16. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

17. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

18. Питання добору кандидатур для обрання на посаду судді Європейського суду з прав людини від України: Указ Президента України від 14 вересня 2007 р. № 869/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/869/2007>.

19. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784.

20. Рішення Конституційного Суду України (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) від 26.01.2011 р. № 1-рп/2011. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11>.

21. Рішення Конституційного Суду України (справа про смертну кару) від 29.12.1999 р. № 11-рп/99. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99>.

22. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення статті 150 Кримінально-процесуального кодексу України стосовно тяжкості злочину (справа про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу) від 8 липня 2003 року № 14-рп/2003.

23. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного

тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) від 19.04.2001 № 4-рп/2001 / Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01#Text>

Підручники та навчальні посібники:

24. Аракелян М. Р. Міжнародно-правовий захист прав людини: навч.-метод. посібн. Київ, Вид-во Фенікс, 2019. 194 с.

25. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.

26. Гайдулін О. О., Худолей В. Ю., Шаркова І. М. Прецедентне право Європейського суду з прав людини щодо захисту прав уразливих верств населення: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 300 с.

27. Манукян В. І. Страсбурзьке право. Європейський суд з прав людини. Право, практика, коментар. Харків: Право, 2019. 600 с.

28. Мицик В. В., Буроменський М. В., Буткевич О. В. Міжнародне публічне право: підручник / під. ред. В. В. Мицика. Харків: Право. Т. 1. Основи теорії. 2019. 416 с.

29. Мицик В. В., Буроменський М. В., Гнатовський М. М. Міжнародне публічне право: підручник / під. ред. В. В. Мицика. Харків: Право. Т. 2. Основні галузі. 2018. 624 с.

30. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

31. Петков С. В., Іванов І. В., Делія Ю. В. Забезпечення прав людини правоохоронними органами. Київ: КНТ, 2019. 241 с.

32. Посібник для підвищення кваліфікації працівників органів та підрозділів Національної поліції України / Беспалова О. І., Бугайчук К. Л., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ФОП Бровін, 2019. 134 с.

33. Права людини в національному та європейському контекстах / Н. І. Петрецька, Ю. М. Бисага, Д. М. Белов та ін.; за заг. ред. Н. І. Петрецької, Ю. М. Бисаги. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 482 с.

34. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків: ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.

35. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.

36. Сердюк О. В., Щокін Ю. В., Яковюк І. В. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Харків: Вид-во Право, 2017. 374 с.

37. Сироїд Т. Л., Гавриленко О. А., Тітов Є. Б., Фоміна Л. О. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: посібник для

підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2021. 462 с.

38. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Харків: Право, 2019. 310 с.

39. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Компендіум / О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк. Харків: Право. 2019. 404 с.

40. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів: 2-ге вид. Київ, 2015. 208 с.

41. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 168 с.

3.2. Додаткова:

1. Андрейченко С. С. Позитивні зобов'язання держав щодо права на захист від катувань або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання у практиці Європейського суду з прав людини. *Правові проблеми цивілізаційного вибору України: матер. круглого столу, присвяч. 10-річчю кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства (Одеса, 28 листопада 2017 р.)* / за ред. д.ю.н., проф., академіка С. В. Ківалова; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2017. С. 166–170.

2. Антошкіна В. Особливості тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та застосування практики Європейського суду з прав людини під час здійснення судочинства в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 2. С. 117–118.

3. Ахтирська Н. М. Консультативний висновок ЄСПЛ як засіб формування єдності судової практики. *Судова апеляція*. 2019. № 2 (55). С. 77–83.

4. Бабаєва О., Іорданова О., Лагутіна К. Право на невтручання у приватне та сімейне життя: практика Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 220–227. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/5/36.pdf>

5. Бабенко Ю. ЄСПЛ: що це таке? Його структура та повноваження // Мітрах: сайт. 11.12.2020.

6. Бадида А., Лемак В. Позитивні зобов'язання держави в контексті розуміння прав людини. *Публічне право*. 2017. № 2 (26). С. 245–253.

7. Базов О. В. Юрисдикція Європейського суду з прав людини. Доктрина та практика: моногр. Київ: Істина, 2017. 422 с.

8. Баймуратов М. О., Грінченко О. О. Рішення Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання у правах проти України: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник публічного та приватного права. Сер. Міжнародне право*. Вип. 6. Том 3. 2017. С. 189–202. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2017/6/tom_3/40.pdf

9. Берназюк Я. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону // *Судово-юридична газета*: сайт. 21.10.2020. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/182593-kategoriya-yakist-zakonu-yak-skladova-printsipu-verkhovenstva-prava-ta-garantiya-zastosuvannya-sudom-naybilsh-spriyatlivogo-dlya-osobi-tlumachennya-zakonu?fbclid=IwAR3dvDKqG_ggxGSi5BBTHuBHM0eNwAM2xJlBy4L4ZsCBryaU_RlVfI4_77I

10. Берназюк Я. О. Принцип змагальності судового процесу як складова права на справедливий судовий розгляд. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 3(87). С. 14–25.

11. Білак М. Подвійні стандарти застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського Суду з прав людини судами України. *Право України*. 2018. № 2. С. 170–184.

12. Блажівська Н. До питання про місце рішень Європейського суду з прав людини у національній правовій системі. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 4. С. 226–230.

13. Богданевич Т. С. Тлумачення положень Європейської конвенції з прав людини в діяльності Конституційного Суду України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 54–56.

14. Бойко І. Консультативна юрисдикція Європейського суду з прав людини. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 64–72.

15. Бойко О. Зміст права на справедливий судовий розгляд. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 5. С. 294–298. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/5/52.pdf>

16. Болдіжар С. О., Пішта В. І Право особи розпоряджатись органами та іншими анатомічними матеріалами в контексті реалізації права на особисту недоторканність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 45, т. 1. С. 44–47.

17. Бондар М. С., Нікітіна В. М. Реалізація права на мирні зібрання: фактори обмеження і механізми забезпечення законності. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Том 4. С. 3–13.

18. Вовк Д., Бойчук С. Верховенство права і толерантність: навчальний посібник. Київ, 2018. 172 с.

19. Войціховський А. В., Устименко О. С. Тенденції застосування рішень Європейського суду з прав людини в Україні. *International research and practice conference «Urgent problems of law on the modern stage of statehood development»*: Conference proceedings, October 20–21, 2017. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing». 260–263 p.

20. Гаврилюк О. Проблемні питання застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами. *Підприємство, господарство в право*. 2018. № 4. С. 231–238.

21. Гайдулін О. О. Інтерпретація поняття «уразливий стан особи»: законодавчі визначення та сучасний правовий дискурс. *Часоп. Київ. ун-ту права*. 2018. № 2. С. 40–43.

22. Гендерна рівність у практиці ЄСПЛ: частина 1. Практика ЄСПЛ. 30.01.2018 // Українське право: сайт. https://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/gyereyeura-ukvrkfkhe-ts-tuankhyshchk-zhfto-afkhyra-1/

23. Гімон М. М. Складові частини права на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини та вітчизняне нормативне врегулювання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2017. № 28. С. 83–87.

24. Горпинюк О. П., Лепісевич П. М. Дотримання права на свободу мирних зібрань працівниками Національної поліції України з урахуванням стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 174–177. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2375/1/стаття-лепісевич.pdf>

25. Гуйван П. Д. Своєчасний розгляд справи як елемент права на справедливий суд. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2018. Том 29 (68). № 1. С. 36–42. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/1_2018/9.pdf

26. Дармін М. Конституційно-правове регулювання виконання рішень Європейського суду з прав людини в країнах-учасниках ЄС. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 1. С. 3–9.

27. Держава дискримінує людей, які отримали поранення на непідконтрольній території // Українська Гельсінська спілка з прав людини: сайт. 24.05.2021. <https://helsinki.org.ua/articles/derzhava-dyskryminuie-liudey-iaki-otrymaly-poranennia-na-nepidkontrolniy-terytorii/>

28. Деркач А. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 124–127.

29. Джуська А. В., Палюх А. Я. Конституційне право людини на життя в Україні: сучасний підхід. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 4 (113). С. 48–56.

30. Довідник із застосування статті 2 Європейської конвенції з прав людини. Право на життя. 2018. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_UKR.pdf

31. Доклад Amnesty International: Кількість страт у 2018 році знизилася до мінімуму за десять років. URL: <https://eurasia.amnesty.org/2019/04/10/doklad-amnesty-chislo-smertnyhkaznej-v-2018-godu/>.

32. Дубчак Л. М. Організаційно-правові механізми захисту прав осіб, позбавлених волі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія Державне управління*. 2018. Т. 29 (68), № 1. С. 65–69.

33. Європейський суд з прав людини: як знаходити і розуміти практику суду. Рада Європи // Європейський суд з прав людини, 2019. 15 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/CLIP_Finding_understanding_case_law_UKR.pdf

34. Жене́в'єв Майер. Щодо ролі судової системи у виконанні рішень Європейського суду з прав людини на національному рівні. *Вісник Верховного Суду України*. 2017. № 6 (202). С. 45–48.
35. Завгородній В. А. Вплив практики Європейського суду з прав людини на правоінтерпретаційну діяльність в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 1 (63). С. 11–16.
36. Задорожній О. В., Поєдинок О. Р. Від теорії міжнародного до практики захисту прав людини: монографія. Київ: Фенікс, 2018. 718 с.
37. Ігнатенко Т. В. Природа Конвенції про захист прав і основних свобод людини / Центр суддівських студій. Міжнародний фонд: сайт.
38. Кагановська Т. Є., Пахомова І. А. Застосування практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. Вип. 26. С. 6–9. (Серія «Правознавство»).
39. Карвацька С. Б. Інтерпретаційна практика Європейського суду щодо міжнародних договорів із прав людини: особливості, принципи та методи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 2. С. 214–219.
40. Кардаш А. В. Інформація про особу та персональні дані: окремі аспекти співвідношення. *Форум права*. 2017. № 4. С. 87–92. URL: http://nbuv.gov.ua/u/jrn/fp_index.htm_2017_4_15
41. Кардаш А. В. Конституційно-правовий захист інформації про особу (порівняльно-правовий аспект): дис. канд. юрид наук 12.00.02 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2019. 244 с.
42. Ковальова О. В., Берендєєва А. І., Пишна А. Г., Томіна В. Ю. Дотримання прав людини в діяльності органів Національної поліції: навч. посіб. Одеса: ОДУВС, 2020. 180 с. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1346/1/Навч.%20пос.%20ДОТРИМАННЯ_ПРАВ_ЛЮДИНИ8.pdf
43. Ковальчук О. Б., Редько А. В. Захист права на життя: окремі аспекти в контексті сучасних ризиків. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки. 2019. Вип. 24. С. 161–169. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/may/21479/26.pdf>
44. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : міжнародний документ від 11.05.2011 (набрання чинності для України міжнародного договору, відбулась 01.11.2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
45. Кравчук А. Злочини та інциденти ненависті в Україні. К.: Центр «Наш світ», 2018. 95 с.
46. Крєтова І. Ю. Концепція автономного тлумачення у практиці Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2017. № 4, ч. 3. С. 25–30.
47. Кузнецова М. Ю. Міжнародно-правовий механізм захисту прав людей з обмеженими можливостями. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 109–112. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/28.pdf

48. Кузьменко Ю. В. Аналіз правового механізму заборони катувань в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 14. С. 49–54.

49. Курило Л. В. Позитивні обов'язки держави в контексті права людини на життя (на основі практики ЄСПЛ щодо України). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 308–316. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1788/1/2-2017%3D32.pdf>

50. Лакарова Г. А. Правова природа міждержавних скарг в Європейському суді з прав людини. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 62. С. 66–73.

51. Льошенко О. Ю. Доступ до правосуддя як складова права на справедливий суд: кримінальний процесуальний аспект. *Правові новели*. 2020. № 10, т. 3. С. 94–100.

52. Ляшенко Р. Д., Добровінський М. М. Тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод у світлі сучасних концепцій праворозуміння. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 361–365.

53. Майкут Х. В. Право на свободу та право на особисту недоторканність у контексті нормативного забезпечення та прецедентної практики європейського суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 243–247. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/60.pdf

54. МакБрайд Дж. Принципи, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини // Центр суддівських студій: міжнародний фонд. URL: <http://www.judges.org.ua/seminar21-1.htm>

55. Марковський В., Цебенко С., Андрощук Д. Заборона дискримінації за мовною ознакою при реалізації права на освіту у практиці Європейського суду з прав людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. Т. 7, № 2. С. 86–96. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/sep/22125/16.pdf>

56. Матвеева Л. Г. Міжнародні та європейські стандарти захисту прав вразливих груп населення. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 3 (13). С. 48–59.

57. Мерник А. М., Кузьміна В. О., Бурлаков Б. М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 42–46. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/11.pdf

58. Методичні рекомендації: «Особливості звернення до Європейського суду з прав людини». Тернопіль: Сектор судової роботи та міжнародного співробітництва у Тернопільській області Відділу судової роботи та міжнародної правової допомоги Південно-Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Івано-Франківськ) спільно з регіональним відділенням Секретаріату Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у Південно-Західному міжрегіональному управлінні Міністерства юстиції (м. Івано-Франківськ), 2021. 24 с.

59. Мигаль Р. В. Заборона катування на міжнародному та державному рівнях. *Приватне та публічне право*. 2018. № 3. С. 72–75.

60. Мірковець В. І. Обмеження права на свободу і особисту недоторканість під час застосування запобіжних заходів. *Юридичний бюлетень*. 2019. № 11. С. 161–165.

61. Міхалків І. М. Репродуктивні права людини в аспекті статті 8 ЄКПЛ: огляд практики ЄСПЛ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 466–470. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/114.pdf

62. Міхневич Л. В. Конституційне право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції окремих категорій осіб. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 102–106.

63. Монаєнко А., Смирнова К. Застосування практики ЄСПЛ та суду ЄС на прикладі адміністративного судочинства. *Юридична газета online*: сайт. 28.04.2020.

64. Нова доповідь ООН з прав людини: свавільні затримання, катування і жорстоке поводження в Україні повинні припинитися // Організація Об'єднаних Націй: сайт. 02.07.2021. URL: <https://ukraine.un.org/uk/134308-nova-dopovid-onn-z-prav-lyudyny-svavilni-zatrymannya-katuvannya-i-zhorstoke-povodzhennya-v>

65. Огляд рішень Європейського суду з прав людини, які стосуються захисту прав людини у сфері охорони здоров'я // Вища школа адвокатури НААУ. Курси з підвищення кваліфікації адвокатів. 20.11.2020. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/oglyad-rishen-yevropejskogo-sudu-z-prav-lyudyny-yaki-stosuyutsya-zahystu-prav-lyudyny-u-sferi-ohorony-zdorov-ya-5/>

66. Олена Дроздова. Традиційні цінності чи вільний вибір сексуальної орієнтації: що чекає Україну з огляду на практику ЄСПЛ // *Юридична газета online*: сайт. 23.01.2019. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/tradiciyni-cinnosti-chi-vilniy-vibir-seksualnoyi-orientaciyi-shcho-chekae-ukrayinu-z-oglyadu-na-prak.html>

67. Орлова О. О. Катування, нелюдське та таке поводження чи покарання, що принижує людську гідність: розмежування понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 62–68.

68. Панкевич О. Право на приватність: царина незалежності особи. *Науковий вісник ЛДУВС*. 2017. № 2. С. 51–62. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsv/02_2017/8.pdf

69. Піфко О. О. Проблеми реалізації конституційного права на об'єднання в професійні спілки в практиці Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2019. Вип. 55, т. 1. С. 94–96.

70. Посібник за статтею 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2019 р.; переклад з англійської мови. URL: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2019/12/Guide_Art_11_UKR_-2019.pdf

71. Посібник за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Право на повагу до приватного і сімейного життя. Переклад з доповненнями адвокатів, кандидатів юридичних наук Олександра Дроздова та Олени Дроздової. Рада Європи, 2020. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_ENG.pdf

72. Посібник зі статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Право на справедливий суд (кримінальний процесуальний аспект). Переклад з доповненнями адвокатів, кандидатів юридичних наук Олександра Дроздова та Олени Дроздової. Рада Європи, 2019. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/96a0f2399c11b6f75587_file.pdf

73. Посібник із застосування статті 5 Європейської конвенції з прав людини. Право на свободу та особисту недоторканність. 2019. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_UKR.pdf

74. Право на житло: огляд практики ЄСПЛ 2019–2021 // Практика ЄСПЛ. Український аспект: сайт. 01.11.2021. URL: <https://www.echr.com.ua/pravo-na-zhitlo-oglyad-praktiki-yespl-2019-2021-oprilyudniv-vs/>

75. Правові позиції Європейського суду з прав людини: аналітичний огляд / О. М. Дроздов, О. В. Дроздова; за заг. ред. О. М. Дроздова, М. С. Ковтун, В. І. Ковтуна. Харків: Видавничий будинок «Фактор», 2018. 624 с.

76. Пушкар П. В. Посилення спроможності судової влади у виконанні рішень Європейського суду з прав людини: досвід держав-членів Ради Європи. *Вісник Верховного Суду України*. 2017. № 6 (202). С. 41–45.

77. Свобода зібрань та об'єднання. Практика ЄСПЛ // Український аспект: сайт. 18.12.2019. URL: <https://www.echr.com.ua/publication/svoboda-zibran-ta-obyednannya/>

78. Свящук А. Л. Правовий захист ЛГБТ-спільноти: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 212 с.

79. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 208 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf

80. Серета М. Л. Підходи Європейського суду з прав людини щодо права на свободу мирних зібрань. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Том 2. С. 55–62.

81. Сидорчук Ю. М. Проблематика захисту прав жінок від домашнього насильства в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 146–148. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/38.pdf

82. Сироїд Т. Л. Правове регулювання права на здоров'я в межах Ради Європи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 413–417. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/106.pdf

83. Солоткий С. Рішення Європейського суду з прав людини: місце і роль у правовій системі України. *Український часопис конституційного права*. 2018. № 1. С. 40–48.

84. Тетяна Ігнатенко. Рішення ЄСПЛ стосовно застосування домашнього насильства в Україні та інших країнах // Юрліга. ЛігаЗакон: сайт. 06.12.2021. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/207955_rshennya-spl-stosovno-zastosuvannya-domashnogo-nasilstva-v-ukran-ta-nshikh-kranakh

85. Турченко О. Г., Загороднюк А. Г. Міжнародно-правові стандарти забезпечення реалізації права на мирні зібрання *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 6. С. 143–148.

86. Україна увійшла у першу трійку за кількістю скарг проти неї в Європейському суді з прав людини. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/01/24/7091973/>

87. Фіксація та розслідування катувань у місцях несвободи. Аналіз законодавства / Белоусов Ю., Гатіятуллін О., Запорожцев К., Тарасова М., Шурдук В. Київ, 2018. 104 с.

88. Філоретова М. В. Деякі питання гарантування та захисту права на свободу мирних зібрань у практиці Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2019. № 1. С. 112–117. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/1_2019/part_1/22.pdf

89. Фулей Т. Застосування принципу гендерної рівності у практиці європейського суду з прав людини. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 8. С. 175–181.

90. Христова Г. Про позитивні зобов'язання держави стосовно прав людини в умовах збройного конфлікту та його наслідків. URL: <https://rm.coe.int/native/168072b3cf>

91. Христова Г. Типи та особливості зобов'язань держави у сфері прав людини. *Jurnalul juridic național*. August 2018. С. 22–28.

92. Цебенко С. Особливості захисту Європейським судом права людини не зазнавати катування та інших форм жорстокого поводження та покарання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2018. № 894, вип. 18. С. 38–44.

93. Цувіна Т. А. Виконання судових рішень у контексті права на справедливий судовий розгляд. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 141. С. 80–93.

94. Цувіна Т. А. Єдність судової практики як елемент правової визначеності: підхід Європейського суду з прав людини. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 63–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2019_146_7.

95. Чепель О. Правова природа консультативного висновку Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 357–361. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/5/63.pdf>.

96. Черногоренко І. Виконання рішень Європейського суду з прав людини: місія не здійснена чи нездійсненна. *Судово-юридична газета*: сайт. 2020. URL : https://sud.ua/ru_news/blog/158858-vikonannya-rishen-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-misiya-ne-zdiysnena-chinezdiysnenna

97. Чи може держава втручатися в аборти: до питання про особливості захисту права на життя в ЄСПЛ / ЮрФем: сайт. 22.05.2019. URL: <http://jurfem.com.ua/news/чи-може-держава-втручатися-в-аборти-до/>

98. Шадська У. Право на приватне життя: історія, розвиток, українські реалії // *Zmina*: сайт. 28.01.2021. URL: <https://zmina.info/columns/pravo-na-pryvatne-zhyttya-istoriya-rozvytok-ukrayinski-realiyi/>

99. Шаркова І. М. Типологія уразливих груп населення: історико-правова реконструкція. *Часоп. Київ. ун-ту права*. 2018. № 2. С. 71–75.

100. Швець Н. М. Право на страйк: особливості застосування та обмеження. *Право та інновації*. 2017. № 2. С. 30–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apir_2017_2_6.

101. Явор О. «Сімейне життя» в інтерпретації Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 48–49.

102. Ярмол Л. В. Взаємозв'язок свободи вираження поглядів і права на мирні зібрання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 47, т. 1. С. 52–56. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/501555.pdf>

3.3. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. HUDOC
2. Верховний Суд
3. Департамент з виконання рішень ЄСПЛ Ради Європи
4. Комітет Верховної Ради України з питань правової політики
5. Комітет міністрів Ради Європи
6. Конституційний Суд України. Каталог юридичних позицій.
7. Офіс Ради Європи в Україні
8. Практика ЄСПЛ. Український аспект.
9. Проект Ради Європи «Подальша підтримка виконання Україною рішень у контексті статті 6 Європейської конвенції з прав людини»
10. Стислі виклади рішень ЄСПЛ (за алфавітом).